

Šejla Haračić, *

TRETMAN „KULTURNOG GENOCIDA“ U MEĐUNARODNOM KRIVIČNOM PRAVU

SAŽETAK

Kulturni genocid jedno je u nizu kontroverznih pitanja međunarodnog (krivičnog) prava, još od samog usvajanja Konvencije o kažnjavanju i sprečavanju zločina genocida. Kulturni genocid predstavljao bi takva djela usmjerena protiv samog identiteta grupe, podrazumijevajući svekoliko uništavanje kulture, jezika, tradicija, vjeroispovijesti i drugih sličnih karakteristika grupe. Evidentno je da su ovakva djela stara koliko i samo čovječanstvo. Ipak, međunarodno krivično pravo odbija da ih prepozna kao krivična.

Sigurno je, međutim, da se danas ne može govoriti o „nekom konkretnom genocidu“, a da se ne pomene, ili bar ne podrazumijeva, uništavanje kulturnog identiteta grupe, uz, ili i neovisno od biološkog uništenja, što prepoznaju i mnogi relevantni subjekti i stručnjaci međunarodnog prava. Zato se danas mogu prepoznati mnogi razlozi koji idu u prilog inkriminaciji radnji kulturnog genocida, a moguće je, de lege ferenda, predložiti i definiciju kulturnog genocida na međunarodnoj razini.

Ključne riječi: kulturni genocid, kulturne tehnike genocida, specifične osobine grupe, kolektivno sjećanje.

* dipl. prav., Pravni fakultet Univerziteta u Zenici

1. Uvodne napomene

Mnogo je toga rečeno o kulturnom genocidu još od 1948. godine, kako od strane teoretičara međunarodnog (krivičnog) prava, tako i od drugih stručnjaka, ali ovaj se diskurs najvećim dijelom odnosi na bilo recentne oružane sukobe, poput sukoba na prostoru Balkana¹ ili manje-više stalnih incidenata na Tibetu², bilo one koji su se desili ranije, ali su tek nedavno aktuelizirani, kao što je slučaj sa događajima u Istočnom Timoru³ sedamdesetih godina prošlog stoljeća, ili u Kambodži. Međutim, još uvijek je aktuelno govoriti i o događajima u Drugom svjetskom ratu, pa čak i slučajevima kulturnog genocida izvršenog mnogo ranije: u Armeniji⁴, protiv domorodačkog stanovništva u Amerikama⁵ ili Aboridžina u Australiji⁶, što ustvari potvrđuje tezu da je kulturni genocid realnost čovječanstva.

Ipak, kulturni genocid nije krivično djelo u međunarodnom krivičnom pravu, uprkos nastojanjima učinjenim u tom smjeru pri izradi Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida iz 1948. (u nastavku: Konvencija o genocidu, Konvencija), a naročito onih Rafaela Lemkina, da se radnje koje su usmjerene protiv kulturnog identiteta odnosno opstanka određene grupe uvrste u kažnjive radnje izvršenja.

Međutim, čini se da je sve više prijedloga u teoriji, ali i naznaka prijedloga u (međunarodnoj) sudskoj praksi da se inkriminacija kulturnog genocida (ponovo) ozbiljno razmotri.

Stoga, cilj ovog rada je da se, kroz pregled istorijskih događaja koji bi se mogli nazvati kulturnim genocidom, kroz prikaz afirmativnih stavova o kulturnom genocidu u teoriji i praksi, te konačno kroz davanje argumenata za inkriminiranje kulturnog genocida, pokaže nužnost revizije Konvencije o genocidu u smislu uključivanja radnji usmjerenih protiv neopipljivih karakteristika, koje čine jednu skupinu ljudi posebnom, u definiciju genocida.

¹ Vidi: W.A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge University Press, Cambridge 2000, kao i W.A. Schabas, *An Introduction to International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge 2007³, naročito strane 51-314.

² Vidi: T. Cushman, „Is Genocide Preventable?“, *Journal of Genocide Research*, 5-4/2003, 535.

³ Vidi, inter alia: R.W. Franke, „East Timor: Physical and Cultural Genocide“, *Anthropology and Humanism Quarterly*, 1-6/1981, 18-20; zatim J. Dunn, „Genocide in East Timor“, u: S. Totten, W.S. Parsons, I.W. Charny (ed.), *Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views*, New York 2008³, 218-244.

⁴ Vidi: The Armenian Genocide Museum – Institute, *A Short Bibliography of the Publications by the Armenian Genocide Museum-Institute of National Academy of Sciences*, <http://www.genocide-museum.am/eng/publications.php>, 10. juli 2010. Takođe: J. M. Winter (ed.), *America and the Armenian Genocide of 1915*, Cambridge University Press, Cambridge 2003.

⁵ Vidi: G.E. Tinker, *Missionary Conquest: The Gospel and Native American Cultural Genocide*, Fortress, Minneapolis, 1993.

⁶ Vidi: R.V. Krieken, „Rethinking Cultural Genocide: Indigenous Child Removal and Settler-colonial State-formation“, *Oceania*, 75-2/2004, 125-51.

2. Pitanje kulturnog genocida tokom izrade Konvencije

a) Lemkinovi prijedlozi

U svom djelu *Vladavina Sila osovine u okupiranoj Evropi* (1943), Lemkin je predložio inkriminaciju genocida, koji bi, kao krivično djelo, obuhvatio radnje o kojima je govorio još i ranije⁷. Lemkinova definicija genocida obuhvata širi krug radnji u odnosu na ono što je kasnije predviđeno u Konvenciji:

“(...) Genocid ne znači nužno uništenje naroda u jednom potezu, osim u slučaju kada je izvršeno masovnim ubistvima svih članova naroda. Više se radi o koordiniranom planu koji uključuje različite radnje u cilju uništenja esencijalnih osnova života same grupe ljudi, koje znači negiranje samog naroda. Ciljevi takvog plana bili bi dezintegracija političkih i društvenih institucija, kulture, jezika, nacionalnih osjećanja, religije, kao i ekonomske egzistencije grupe, te uništenje lične sigurnosti, slobode, zdravlja, dostojanstva, pa čak i života pojedinaca koji pripadaju takvim grupama. Genocid je usmjeren protiv grupe ljudi kao posebnog entiteta, i radnje koje ga čine su usmjerene protiv pojedinaca, ne samih za sebe, nego kao pripadnika grupe ljudi.”⁸

Prema Lemkinu, kulturni genocid bi predstavljao:

“(...) Zabranu ili uništenje kulturnih institucija i kulturnih aktivnosti; na način da se obrazovanje u humanističkim naukama zamijeni vokacionim obrazovanjem, u cilju zabrane humanističkog mišljenja, koje je za okupatora opasno jer promovira nacionalnu svijest (...).”

b) Izrada Konvencije

Tokom izrade nacrtâ Konvencije o genocidu, bilo je planirano podijeliti “kategorije” uništavanja na fizičko, biološko i kulturno; kulturni

⁷ Lemkin je prije Drugog svjetskog rata proučavao događaje u Armeniji, pa je predložio zabranu djela “barbarstva” i “vandalizma” na *Petoj konferenciji Lige naroda o unifikaciji krivičnog prava* u Madridu 1933. godine, u izlaganju nazvanom *Krivična djela opšte (transnacionalne) opasnosti kao djela protiv prava naroda* *ŠLes actes constituant un danger general (interétatique) consideres comme delites des droit des gens*. Izlaganje je kasnije u sažetom obliku objavljeno u Časopisu za austrijsko pravo pod nazivom *Djela barbarstva i vandalizma kao djela protiv ius gentiuma (Akte der Barbarei und des Vandalismus als delicta juris gentium)*. Više o ovome na web stranici: Prevent Genocide International, Acts Constituting a General (Transnational) Danger Considered as Offences Against the Law of Nations, by Raphael Lemkin, <http://www.preventgenocide.org/lemkin/madrid1933-english.htm>, 10. marta 2010.

⁸ Prema: W.A. Schabas (2000), 27.

genocid bio je definisan u članu 1. Prvog nacrt⁹, odnosno u članu 3. Drugog nacrt¹⁰.

Prema prvom Nacrtu, kulturni genocid je trebao predstavljati:

“Uništenje specifičnih osobina grupe:

- (a) Prisilnim premještanjem djece u drugu grupu; ili
- (b) Prisilnim i sistematskim protjerivanjem pojedinaca koji predstavljaju kulturu grupe; ili
- (c) Zabranom upotrebe jezika grupe čak i u privatnoj komunikaciji; ili
- (d) Sistematskim uništenjem knjiga štampanih na jeziku grupe ili religijskih djela ili zabranom publikacija; ili
- (e) Sistematskim uništenjem istorijskih ili religijskih spomenika ili promjenom njihove namjene, uništenjem ili disperzijom dokumenata i objekata od istorijskog, umjetničkog ili religijskog značaja, ili bogomolja.”¹¹

U drugom Nacrtu, predloženo je da kulturni genocid predstavlja

“(...) svaku svjesnu radnju izvršenu s namjerom da se uništi jezik, religija ili kultura nacionalne, rasne ili religijske grupe zbog nacionalnog ili rasnog porijekla ili religijskih uvjerenja članova grupe, kao što su:

1. Zabrana upotrebe jezika grupe u svakodnevnoj komunikaciji ili u školama, ili štampe i publikacija na jeziku grupe;

⁹ Dokument poznat kao „Prvi nacrt Konvencije o genocidu“, pripremljen je 1947. godine od strane Generalnog Sekretara Ujedinjenih nacija, uz pomoć Odjela za ljudska prava i tri stručnjaka iz ove oblasti (Henri Donnedieu de Vabres, Raphael Lemkin i Vespasien Pella), a po nalogu Ekonomskog i socijalnog vijeća. Nacrt je dio dokumenta naziva *Draft Convention on the Crime of Genocide* ŠUN Doc. E/447Ā. Dokument dostupan na: General Assembly of the United Nations, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/447, 13. septembra 2010.

¹⁰ „Drugi nacrt“ pripremljen je 1948. godine, od strane Ad hoc Komiteta Ekonomskog i socijalnog vijeća, koji su činili predstavnici SAD, SSSR, Libana, Kine, Francuske, Poljske i Venecuele, kao dio dokumenta naziva *Report of the Committee and Draft Convention drawn up by the Committee* ŠUN Doc. E/794Ā. Dokument dostupan na: General Assembly of the United Nations, http://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=E/794, 13. septembra 2010.

¹¹ Više o samom radu na Konvenciji o genocidu vidi na: United Nations, Audiovisual Library of International Law, Convention on the Prevention and Punishment of Crime of Genocide <http://untreaty.un.org/cod/avl/ha/cppcg/cppcg.html>, 13. septembra 2010.

¹¹ Autoricin prevod engleskog teksta odredbe člana 1. Prvog nacrt^a, u: *Draft Convention on the Crime of Genocide* ŠUN.Doc E/447Ā, 6-7. U nedostatku boljeg prevoda, riječ *disperzija* ovdje bi imala značenje izmještanja navedenih objekata van zemlje, ili na razna mjesta unutar zemlje, razparčavanja istorijskih ili sličnih zbirki, i sličnih postupaka kojima je cilj obezvrijediti istorijski, umjetnički ili religijski značaj takvih objekata za određenu grupu ljudi.

2. Uništenje ili zabrana pristupa bibliotekama, muzejima, školama, isto-rijskim spomenicima, bogomoljama ili drugim kulturnim institucijama i objektima grupe.”¹²

Osim što se, zahvaljujući delegatu Johnu Maktosu, predvidjela zabrana prisilnog premještanja djece u drugu grupu (član 2. stav 2. tačka e) Konvencije)¹³, u završnom se tekstu Konvencije o genocidu konzervativno isključila inkriminacija ostalih radnji koje su bile predviđene nacrtima:

“U smislu ove Konvencije genocidom se smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve:

- (a) ubistvo članova grupe;
- (b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe;
- (c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja;
- (d) mjere uperene na sprečavanje rađanja u oviru grupe;
- (e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu.”¹⁴

Ova definicija je prihvaćena, naprimjer, u odredbi člana 6. Rimskog statuta¹⁵, člana 4. Statuta Međunarodnog suda za krivično gonjenje osoba odgovornih za teška kršenja međunarodnog humanitarnog prava počinjena na teritoriji bivše Jugoslavije od 1991 (u nastavku: MKSJ)¹⁶, te u odredbi člana 171. Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine¹⁷.

¹² United Nations Economic and Social Council, *Report of the Committee and Draft Convention drawn up by the Committee* ŠUN Doc. E/794Č, 1948, 55.

¹³ Vidi: Izvještaj sa 83. sjednice Generalne skupštine, 25. oktobra 1948, o nastavku rasprave o nacrtu Konvencije o genocidu ŠE/794Č: izvještaj Ekonomskog i socijalnog vijeća ŠA/633Č, UN GAOR, 6th Comm, 3rd sess, 83rd mtg, 201 UN Doc A/C.6/SR.83 (1948), 187. U nastavku: UN Doc A/C.6/SR.83 (1948).

¹⁴ Prema tekstu Konvencije objavljenom u „Službenom vesniku Prezidijuma Narodne skupštine FNRJ“, br. 2/1950.

¹⁵ U.N. Doc. A/CONF.183/9, usvojen 17. jula 1998. godine, stupio na snagu 1. jula 2002.

¹⁶ Aneks na strani 36. Izvještaja Generalnog sekretara Ujedinjenih nacija: *Report of the Secretary –General pursuant to Paragraph 2 of Security Council Resolution 808 (1993)* ŠU.N. Doc. S/25704Č, izmijenjen i dopunjen rezolucijama Vijeća sigurnosti S/RES/1166 (1998), S/RES/1329 (2000), S/RES/1411(2002). Dokumenti dostupni na: United Nations, United Nations Documentation Research Guide, <http://www.un.org/depts/dhl/resguide/specil.htm>, 1. septembra 2010.

¹⁷ „Službeni glasnik Bosne i Hercegovine“, br. 03/03, 32/03, 37/03, 54/04, 61/04, 30/05, 53/06, 55/06, 32/07. Neka nacionalna krivična zakonodavstva propisuju krivično djelo kulturnog genocida, npr. izraelski Zakon o (kažnjavanju) nacista i njihovih saradnika, usvojen 16. augusta 1963. Objavljen u Sefer Ha-Chukkim (službene novine) br. 404, na stranama 140 i dalje. Dostupan na web stranici Ministarstva vanjskih poslova Izraela, MFA, MFA Library, 1950-1959, Nazis and Nazi Collaborators -Punishment- Law, http://www.mfa.gov.il/MFA/MFAArchive/1950_1959/Nazis%20and%20Nazi%20Collaborators%20-Pu-

Ipak, Ujedinjeni narodi su priznali radnjama koje su prema nacrtima činile kulturni genocid karakter povreda ljudskih prava, upućujući na potrebu donošenja posebnog međunarodnog instrumenta zaštite. To se i dogodilo tek nekih dvadeset godina kasnije, donošenjem Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima¹⁸, a zatim su uslijedili i neki drugi instrumenti ljudskih prava koji priznaju kulturni genocid.

3. Kulturni genocid kroz istoriju

Kulturni genocid bi, u nekom imaginarnom stanju inkriminiranosti, trebao obuhvatiti mnoge radnje izvršenja. Stručnjaci govore o kulturnom, ali i religijskom¹⁹, jezičkom (lingvicidu, prema Charnyju)²⁰, duhovnom²¹, socijalnom genocidu²², etnocidu²³, ili memoricidu²⁴ takođe. Obzirom da možemo govoriti o viševjekovnoj praksi uništavanja koja bi mogla predstavljati kulturni genocid, u radu će se pomenuti neki od najznačajnijih takvih "događaja", koji se tu i tamo nazivaju kulturnim genocidom, hronološki prolazeći kroz dug vremenski period.

nishment-%20Law-%20571. Odredba člana 1. stav b. tačka (6) propisuje: „Zločin protiv jevrejskog naroda znači neko od sljedećih djela, izvršenih s namjerom potpunog ili djelimičnog uništenja jevrejskog naroda: (...) uništenje ili oskrnavljenje jevrejskih religijskih ili kulturnih dostignuća ili vrijednosti (...)“

¹⁸ *International Covenant on Civil and Political Rights*, u UN. Doc A/RES/21/2200 (XXI), 21 U.N. GAOR Supp. (No. 16) at 52, U.N. Doc. A/6316 (1966), 999 U.N.T.S. 171, stupio na snagu 23. marta 1976. Član 27. Pakta propisuje: „U državama gdje postoje etničke, vjerske ili jezičke manjine, lica koja pripadaju tim manjinama ne mogu biti lišena prava da imaju, zajedno sa drugim članovima svoje grupe, svoj posebni kulturni život, da ispoljavaju i upražnjavaju svoju sopstvenu vjeru ili da se služe svojim jezikom.“ (Prema tekstu objavljenom u „Službenom listu SFRJ“, br. 7/1971).

¹⁹ R. Petit et al., „Exploring Critical Issues in Religious Genocide: Case Studies of Violence in Tibet, Iraq and Gujarat“, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 40-1,2/2008, 163-214.

²⁰ Prema navodima u L. Chorbajian et al. (ed.), *Studies in Comparative Genocide*, Macmillan Press, London 1999, Charny koristi termin lingvicid u više svojih djela, a mi ovom prilikom upućujemo na: I.W. Charny, „A Proposed Definitional Matrix for Crimes of Genocide“ u: I.W. Charny (ed.), *Encyclopaedia of Genocide*, Volume I, Institute on the Holocaust and Genocide, California 1999, 9. Sam izraz pak potiče od Jaroslava Rudnyckya, 1967.

U literaturi možemo naći i druge pojmove kojima se opisuje „ugrožavanje“ upotrebe jezika grupe od strane druge, dominirajuće grupe. Takvi su naprimjer, „smrt jezika“, „radikalna smrt jezika“, „trenutna smrt jezika“, „lingvistički nacionalizam“ i(li) „lingvistički imperijalizam“, „potpuni gubitak jezika“ i „prisilna promjena jezika“. O ovome vidi više kod, naprimjer: E.M.D. Fesl, *Conned!*, Queensland University Press, Queensland 1993, 76 i 103, prema: S.L.Jacobs, „Language Death and Revival after Cultural Destruction: Reflections on a Little Discussed Aspect of Genocide“, *Journal of Genocide Research*, 7-3/2005, 423-430.

²¹ I.W. Charny (1999), 9.

²² O vezi između kulturnog genocida i tzv „socijalne smrti“ vidi više kod: C. Card, „Genocide and Social Death“, *Hypathia*, 18-1/2003, 63-79.

²³ Prema Charnyju (1999), drugi naziv za kulturni genocid. O odnosu kulturnog genocida i etnocida, vidi i: Ana Filipa Vrdoljak, „Reparations for Cultural Loss“, u: F. Lenzerini (ed.), *Reparations for Indigenous Peoples: International and Comparative Law Perspectives*, Oxford University Press, Oxford 2008, 197-228.

Dostupno na: http://works.bepress.com/ana_filipa_vrdoljak/1, 18. augusta 2010.

²⁴ S.J. Meharg, *Identicide: „Precursor to Genocide“*, Working Paper 05, Centre for Security and Defence Studies of Norman Paterson School of International Affairs at Carleton University, Ottawa 2006, 8-9.

Mogli bismo tako govoriti o radnjama kulturnog genocida, a sežu u vrijeme prije nove ere: događaji vezani za Punske ratove, rušenje Jerusalema za koje je zaslužan Tit²⁵, uništenje biblioteka Aleksandrije... ali, mogli bismo ipak prihvatiti argumente koji negiraju genocidnu prirodu tih davnih čina – da li je sva ova violencija imala za cilj uništiti tačno određenu/e populaciju/e, ili se radilo u krajnjoj liniji o strategijama (apsolutnog) osvajanja? Tačno je da bez komprehenzivne analize nije moguće dati konačan odgovor, no ovaj rad ne trpi takve digresije.

U svakom slučaju, već u srednjevjekovnim sukobima naziremo mržnju prema drugačijem i za njih se (naučno) obrazloženo vezuje epitet kulturnog genocida. Tako se Levene slaže s Katzom kada ovaj tvrdi da se praksa španskog krišćanskog kraljevstva počev još od sredine 13. stoljeća usmjerena ka segregaciji, protjerivanju i prisilnom prevođenju na katoličanstvo Maura može nazvati „svjesnim i sistematskim kulturnim genocidom“.²⁶

Nettle i Romaine pominju još neke od starijih primjera kulturnog genocida, poput ruske kampanje uništavanja jezika ubiške skupine naroda²⁷, koja je trajala sve do 1864, kada nestaje i sama narodnosna skupina.²⁸ Levene takođe u istom kontekstu pominje izumiranje ubiškog jezika.²⁹

Sličnim radnjama autori nazivaju i radnje koje je poduzimala Velika Britanija u sklopu okupacije Irske, a koje su vodile izumiranju korniša ili manskog jezika, te ozbiljnog ugrožavanja ostalih jezika poput irskog, velškog, bretonskog. Nettle i Romaine ovom prilikom naglašavaju da „ukoliko se riječ *genocid* ne može primijeniti na *takvu* britansku politiku prema Irskoj, onda ta riječ i nema neku legitimnu svrhu“.³⁰

Japanske kolonijalne težnje prema Tajvanu i Koreji s kraja 19. i početka 20. stoljeća, koje su uključivale zabranu upotrebe i učenja kineskog, odnosno koreanskog jezika, kulture i istorije na javnim mjestima, takođe se pominju u studijama o kulturnom genocidu.³¹

²⁵ Titus Flavius Sabinus Vespasianus, sin rimskog cara Vespazijana, 70. godine n.e. uništio Jerusalem, uključujući i Solomonov hram.

²⁶ S. Katz, *The Holocaust in Historical Context: The Holocaust and Mass Death before the Modern Age*, Volume 1, Oxford University Press, New York 1992, 572-577. Prema: M. Levene, *Genocide in the Age of the Nation State*. Volume 2: *The rise of the West and the coming of genocide*, I.B. Tauris & Co, London- New York 2005, 128. Vidi i: R. Boase: „The Muslim Expulsion from Spain“, *History Today*, 52-4/2002.

²⁷ Nastanjivali istočnu obalu Crnog mora u području ruskog grada Soči i sjeverozapada Abhazije, odnosno Gruzije.

²⁸ D. Nettle et al, *Vanishing Voice: The Extinction of the Worlds' Languages*, Oxford University Press, Oxford 2000, 6.

²⁹ M. Levene (2005), 229-230. Levene poredi ovu praksu sa francuskom kolonijalizacijskom politikom prema Alžiru i Kongu, pozivajući se na Sartra i Lindquista.

³⁰ D. Nettle et al (2000), 142-145.

³¹ Vidi npr. zaključke prve radionice projekta "The Development of Genocide Research" Odsjeka za komparativne studije genocida (CGS) pri Univerzitetu u Tokiju, naziva „'Cultural Genocide' and the Japanese Occupation of Korea“, 2004. Više na: *Comparative Genocide Studies, Workshops*, http://www.cgs.c.u-tokyo.ac.jp/workshops_e/, 12. septembar 2010.

Fesl kulturnim genocidom naziva praksu kršćanskih misionara tokom kolonizacije Australije u 19. stoljeću, kojom su oni nastojali odstraniti iz upotrebe jezike, običaje i rituale narodne skupine Kuri, sve u cilju uspješne evangelizacije. Pri tome su, ona primjećuje, često za kršenja ovih zabrana bile predviđene kazne poput bičevanja ili uskraćivanja hrane.³² Međutim, mnogo poznatiji slučaj kršenja prava Aboridžina Australije je slučaj tzv. *Ukradenih generacija*³³, koji se već dugo naziva kulturnim genocidom³⁴ – a podrazumijeva dugogodišnju praksu prisilnog premještanja aboridžinske i djece iz miješanih brakova između Aboridžina i kolonizatora u kolonizatorske porodice.³⁵

Politika usmjerena protiv domorodačkih naroda Sjeverne Amerike s kraja 19. stoljeća se danas širom svijeta naziva kulturnim genocidom: Sautman nabraja neke od autora koji su bili pobornici ovakvog stava: Churchill, koji je u ovom slučaju kulturni genocid kroz zatiranje tragova kulture nazivao učinkovitijim od samog ubijanja pripadnika grupe; ili D. Barker, koja je smatrala kulturnim genocidom ukidanje upotrebe jezika domorodačkih stanovnika u školama s početka 20. stoljeća.³⁶ French je pisao o čitavom spektru radnji kulturnog genocida usmjerenog protiv Indijanaca Sjeverne Amerike – od prisilnog premještanja do nametanja posebnih zakonskih propisa za indijanske teritorije.³⁷

Domoroci Kanade takođe nisu bili pošteđeni: Boyko, Swankey i drugi su pisali o kulturnom genocidu provođenom u školama, kroz zabranu upotrebe jezika i izražavanja kulture i kažnjavanje kršenja tih zabrana, te

³² E.M.D. Fesl (1993), 83. Prema: S. L. Jacobs (2005), 426.

³³ Izraz potiče od eseja historičara Petera Reada, *The Stolen Generations: The Removal of Aboriginal Children in New South Wales, 1883 to 1969* (1982). Od 1910. do 1970. godine, vlade australskih država su provodile ovu politiku, što je rezultiralo premještanjem između 20.000 i 50.000 djece (prema: N. Levi, „No Sensible Comparison”? The Place of the Holocaust in Australia’s History Wars”, *History & Memory*, 19-1/2007, 129).

³⁴ Već u kasnim šezdesetim godinama prošlog stoljeća, aboridžinski prvaci su počeli nazivati ovu praksu kulturnim genocidom.

³⁵ Komisija Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo (u nastavku: ILC) smtra da je inkriminacija u članu 2. stav 2. tačka e) Konvencije o genocidu oblik biološkog genocida. Vidi: ILC, *Report of the Commission to the General Assembly on the Work of its Forty-first Session*, paragraf 4, U.N. Doc. A/CN.4/SERA.A/1989/Add.1(part 2) (1989).

³⁶ Vidi: (1) W. Churchill, *Fantasies of the Master Race: Literature, Cinema, and the Colonization of American Indians*, City Lights Books, San Francisco 1998; (2) D. Barker, „Kill the Indian, Save the Child: Cultural Genocide and the Boarding School”, u: D. Morisson (ed.), *American Indian Studies: An Interdisciplinary Approach to Contemporary Issues*, 47-52/1997; (3) J. Hamley, *Cultural Genocide in the Classroom: a History of the Federal Boarding School Movement in American Indian Education, 1875-1920*, neobjavljena doktorska disertacija pri Univerzitetu Harvard, Cambridge 1994. Izvori navedeni prema: B. Sautman, „Cultural Genocide and Tibet”, *Texas International Law Journal*, 38-1/2003, 191 fn. 155 i 192 fn. 157 i 160.

³⁷ L.A. French, *Legislating Indian Country: Significant Milestones in Transforming Tribalism*, Peter Lang Publishing, New York 2007, posebno treće i peto poglavlje na stranama 53, odnosno 103 i dalje.

kroz prisilno premještanje djece u druge porodice uz istodobno učenje preziranju kulture kojoj su ranije pripadala.³⁸

Kineska politika prema Tibetu uključuje, prema mnogima, i kulturni genocid, naročito kada je u pitanju zabrana upotrebe jezika i pretvaranje svetišta u muzeje. Ipak, ima i autora koji ovakav stav pobijaju, poput Sautmana.³⁹ Kako god, kada je u pitanju Tibet, sporadično se radnje kulturnog genocida takvima nazivaju i „službeno“, naročito od strane SAD, o čemu će više biti riječi kasnije.

Mnogi autori kulturnim genocidom nazivaju i neke aspekte indonezijske represije prema Istočnom Timoru.⁴⁰ Tako Nettle i Romaine primjećuju da su svi elementi domorodačke društvene organizacije bili nemilosrdno suzbijani, uključujući i jezike.⁴¹

Kulturnim se genocidom smatraju i pojedini aspekti sukoba u Kambodži. To se prvenstveno odnosi na postupke Khmer Rougea usmjerene protiv muslimanske narodne skupine Čam, koji su pored masovnih ubistava uključivali i uništavanje religijskih i kulturno-istorijskih objekata i prisilnu asimilaciju.⁴² Ipak se zbog drugih aspekata sukoba u Kambodži, poput tzv. „autogenocida“⁴³, zanemaruju ovakva ozbiljna kršenja ljudskih prava, pa neki autori odlučno negiraju bilo kakav slučaj genocida u okviru sukoba u Kambodži.⁴⁴

Knuth⁴⁵ pominje još jedan slučaj kulturnog genocida, onaj u Zapadnom Kamerunu: ubrzo nakon ponovnog ujedinjenja⁴⁶, frankofona većina

³⁸ J. Boyko, *Last Steps to Freedom: The Evolution of Canadian Racism*, Watson and Dwyer Pub., Winnipeg 1995. B. Swankey, *Native Identity or Cultural Genocide? A Reply to Ottawa's New Indian Policy*, Progress Books, Toronto 1970. Izvori navedeni prema: B. Sautman (2003), 192 fn. 166 i 193 fn 169.

³⁹ B. Sautman (2003). Uporedi sa: Petit et al. (2007), gdje se govori o religijskom genocidu.

⁴⁰ Npr. J. Dunn, „East Timor: A Case of Cultural Genocide“, u: G.J. Andreopoulos (ed.), *Genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1997, 171-191. O kulturnom genocidu u ovim, ali i nekim drugim dijelovima Azije, vidi više u: B. Sautman (ed.), *Cultural Genocide and Asian State Peripheries*, Palgrave-Macmillan, New York 2006.

⁴¹ D. Nettle et al. (2000), 145.

⁴² Vidi npr. Izvještaj grupe stručnjaka za Kambodžu: Report of the Group of Experts for Cambodia established pursuant to General Assembly Resolution 52/135, UN Doc. S/1999/231, Annex, paragraf 64. Khmer Rouge je na sličan način postupao i sa drugim manjinskim narodima, kao i sa budističkim sveštenstvom. Stručni radovi i mišljenja o genocidu u Kambodži dostupni su, između ostalih, na web stranici Cambodian Genocide Group, <http://www.cambodiangenocide.org/>, i Documentation Center of Cambodia, <http://www.dccam.org/>, 4. augusta 2010.

⁴³ Misli se na uklanjanje političkih protivnika u okviru vlastite (etničke) skupine, koje je bilo tolikih razmjera da se često govorilo o genocidu. Ipak, politička grupa nije zaštićena Konvencijom o genocidu, pa se u ovom slučaju i ne može govoriti o (auto)genocidu.

⁴⁴ Vidi npr. W.A. Schabas, „Problems of International Codification – Were the Atrocities in Cambodia and Kosovo Genocide?“, *New England Law Review*, 35-2/2001.

⁴⁵ R. Knuth, *Burning Books and Leveling Libraries: Extremist Violence and Cultural Destruction*, Praeger Publishers, Westport-Connecticut-London 2006, 91.

⁴⁶ Zemlja je bila podijeljena na englesku i (znatno veću) francusku teritoriju do plebiscita Ujedinjenih nacija krajem 1959. godine, kada je ponovo ujedinjena u „dvojezičnu federaciju“.

je počela kampanju negiranja, uništavanja i paljenja svih obilježja anglofonih kulturnih institucija, poput Arhiva i muzeja i Buei, ili Arhiva i muzeja u Bamendi. Radilo se o službeno podržanoj kampanji, o čemu svjedoči i činjenica da je novi gradonačelnik Bamende javno spalio svu dokumentaciju na engleskom jeziku koja se nalazila u njegovom uredu. Kada je izbio građanski rat, eskalirali su napadi usmjereni protiv anglofonog kulturnog naslijeđa, što je uključilo i bombardovanje kulturno-istorijskih spomenika u Okuu u martu i aprilu 1997, otkrivši „uspješno sračunatu politiku brisanja anglofonog identiteta“⁴⁷.

Genocid nad Armenima je uključivao i kulturni genocid. Uvriježeno je mišljenje da je u ovom slučaju postojala jaka veza između fizičkog/biološkog i kulturnog aspekta genocida: tokom Prvog svjetskog rata, ubijeno je između 500.000 i dva miliona Armenaca, a oko 200.000 prevedeno na islam.⁴⁸ Hovanissian pod kulturnim genocidom nad Armenima podrazumijeva protjerivanje armenskih intelektualaca, uništavanje arhiva, manuskripta, umjetničkih djela, preimenovanje istorijski važnih mjesta, uništavanje crkava, zabranu uzdizanja drugih nacija i upražnjavanja njihovih religija i kultura, zatvaranje armenskih škola i druge slične radnje.⁴⁹

Danas se mnogo raspravlja o izraelskoj politici judaizacije, odnosno hebraizacije teritorija Izraela, koja uključuje ne samo protjerivanje Palestinaca s njihovih ognjišta, nego čitav niz postupaka koji imaju za cilj zatiranje tragova palestinskog prisustva na određenim teritorijima: uklanjanje materijalnih tragova kulture, religije ili življenja uopšte, zatim pretvaranje takvih mjesta u „višestoljetne“ parkove ili „biblijska“ istorijska nalazišta, uz dodjeljivanje biblijskih imena i priča takvim mjestima.⁵⁰ Ovakve radnje se nerijetko nazivaju kulturnim genocidom.

Sautman poredi događaje u Armeniji sa onima iz Drugog svjetskog rata, pozivajući se na Steinbergova opažanja o ubistvima Srba poduzetim od strane ustaša: samo oni koji su prešli na katoličanstvo bili su pošteđeni.⁵¹

⁴⁷ P. Mbunwe-Samba, „Should Developing Countries Restore and Conserve?“, u: R. Layton et al. (ed.), *Destruction and Conservation of Cultural Property*, Routledge, New York 2001, 33. Prema R. Knuth (2006), 91.

⁴⁸ B. Sautman, (2003), 209.

⁴⁹ A. Hovanissian, „Turkey: A Cultural Genocide“, u: L. Chorbaian et al. (1999), 147-153.

⁵⁰ Vrlo uspješna studija o „memoricidnoj“ politici Izraela prema Palestincima je ona Ilana Pappae, *Etničko čišćenje u Palestini*, Bookline, Sarajevo 2008. Vidi i druge radove autora, kao i radove G. Amita, J.D. Porteousa, S. E. Smitha, D. Bar-Ona, A.H. Yahya, N. Yanaya i drugih. Ovi postupci izraelske vlade specifični su utoliko što s jedne strane nisu motivirani namjerom da se unište Palestinci kao grupa ljudi, ali s druge strane – protjerivanje s viševjekovnih ognjišta, uništavanje vjerskih, kulturnih, istorijskih objekata, zabrana pristupanja bogomoljama i slično može ozbiljno dovesti u opasnost palestinski identitet.

⁵¹ Ubijanje članova religijske skupine ustvari je oblik fizičkog genocida, tako da ovo poređenje ne stoji, osim ukoliko se želi ukazati na to da je prijetnja ubistvom u cilju zabrane religije bila način da se izvrši kulturni, odnosno, religijski genocid. Vidi: J. Steinberg, „Types of Genocide? Croatian, Serbs and Jews, 1941-1945“, u: D. Cesarani (ed.), *The Final Solution: Origins and Implementation*, Routledge, London – New York, 1994. Prema: Sautman (2003), 209 fn. 320.

Ustvari, ni u jednom gore navedenom slučaju nisu radnje kulturnog genocida bile toliko povezane sa (fizičkim) istrebljenjem omražene grupe, koliko one počinjene od strane zločinaca Drugog svjetskog rata. Lemkin predložio cijelu lepezu radnji koje je nazvao „kulturnim tehnikama genocida“⁵² počinjenih od strane nacista. On je na mnogo puta u svojoj *Vladavini Sila osovine...* navodio primjere takvih radnji. Tako pominje nacističku kampanju protiv slavenske kulture u Jugoslaviji, gdje je izdato naređenje da se oduzmu sve knjige na slavenskim jezicima, uključujući i molitvene.⁵³ Lemkin je upozoravao i na genocidne propise, poput Naredbe o upotrebi njemačkog jezika u Luksemburgu⁵⁴, Proglasa u vezi sa Naredbom o upotrebi njemačkog jezika⁵⁵ ili Naredbe o izmjeni imena i prezimena u Luksemburgu⁵⁶, koji su imali za cilj „germaniziranje“⁵⁷ mjesnog stanovništva. Ove propise su slijedili i drugi širom *Reicha*, a onda i široko rasprostranjeno uništavanje koje je imalo za cilj učiniti Treći Rajh *judenfrei*: počevši sa uništenjem Velike sinagoge u Minhenu u julu 1938. godine, nacisti su ubrzo spalili sinagoge na cijeloj teritoriji pod njihovom vlašću⁵⁸. Ni biblioteke i druge kulturne i obrazovne institucije nisu bile pošteđene: biblioteka u Louvainu (Belgija), Talmudska biblioteka u Poljskoj, biblioteke u Vilni (Litvanija)⁵⁹ i drugim gradovima.

Uništenje kulturne baštine Bosne i Hercegovine tokom devedesetih još je jedan primjer, prema mnogim autorima, bliske povezanosti fizičkog i kulturnog genocida i oni upravo zagovaraju proširenje kruga radnji koje čine krivično djelo genocida pozivajući se na slučaj Bosne i Hercegovine: Sells, Neier⁶⁰, i drugi. Schabas, kada ističe stav da u savremenim uslovima treba preispitati ograničavanje genocida na fizički i biološki, navodi upravo krivične postupke vođene protiv izvršilaca ratnih zločina tokom rata u Bosni i Hercegovini.⁶¹ Uništenje Vijećnice, Starog mosta, Orijentalnog

⁵² Lemkin (1944), 85-86. Prema engleskom prevodu *Vladavine Sila osovine ...*, na stranici: Prevent Genocide International, Key Writings of Raphael Lemkin on Genocide, Chapter IX: "Genocide" (Section II), <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-2.htm#Techniques>, 12. septembra 2010.

⁵³ Lemkin (1944), 244. Prema S.L. Jacobs (2005), 425.

⁵⁴ 6. august 1940.

⁵⁵ 14. septembar 1940.

⁵⁶ 31. januar 1941. Više o ovim, ali i drugim genocidnim propisima Rajha vidi na: <http://www.preventgenocide.org/lemkin/AxisRule1944-2.htm#CULTURAL>.

⁵⁷ S.L. Jacobs (2005), 425.

⁵⁸ M. S. Strom (ed.), *Facing History and Ourselves: Holocaust and Human Behaviour*, Resource Book, Facing History and Ourselves National Foundation, Brookline 1994, 296.

⁵⁹ O nacističkom, a kasnije i sovjetskom uništavanju Vilne, vidi kod: M. Kimmage, „In the Ruins of Vilna“, *Commentary*, 127-1/2009, 46-49.

⁶⁰ M.A. Sells, *The Bridge Betrayed: Religion and Genocide in Bosnia*, University of California Press, Berkeley-Los Angeles-London 1998. A. Neier, *War Crimes: Brutality, Genocide, Terror and the Struggle for Justice*, Times Books, New York 1998. Izvori navedeni prema B. Sautman (2003), 173 fn. 92.

⁶¹ W.A. Schabas (2007), 38.

Instituta u Sarajevu, brojnih starih džamija i drugih objekata, samo su neki od mnogobrojnih pokušaja da se zatru tragovi postojanja bosanskih muslimana na prostorima BiH.⁶² Međutim, jedan od najjasnijih primjera namjere zatiranja (kulturnih, religijskih) tragova bosanskih muslimana jeste uništenje džamije Ferhadije u Banjoj Luci 1993. godine: mjesto na kojem se nalazila srušena džamija pretvoreno je u parking, a na izložbi koju je 1994. organizovao Muzej Republike Srpske prikazane su retuširane fotografije grada iz 1920-ih i 1930-ih, na kojima nije bilo džamije.⁶³ Hrvatska kulturna baština takođe je pretrpjela ogromne štete: Dubrovnik, Vukovar i Zadar su najviše stradali.⁶⁴

4. O potrebi inkriminiranja kulturnog genocida danas: novi stari stav

Poslije Lemkinovih prijedloga o kulturnom genocidu koji su ostali ignorirani, nije se mnogo posvetilo „službene pažnje“ ovom pitanju. Prijedlog da se pitanje kulturnog genocida ostavi na razmatranje u okviru ljudskih prava, naročito prava manjina, nije se smatrao upitnom. Ipak, posljednji sukobi, uključivši sve moguće načine uništenja drugog i drugačijeg, pokazali su da je nasilje protiv kulture konkretne grupe ljudi ozbiljniji problem nego se mislilo. To je izazvalo i neke nove stavove u okviru djelovanja sudova, organizacija i teoretičara međunarodnog krivičnog prava. Ovo poglavlje je posvećeno najvažnijim pomacima u teoriji i praksi ka prepoznavanju potrebe inkriminiranja kulturnog genocida.

a) Jurisprudencija o kulturnom genocidu

Prvi krivični postupci protiv zločinaca Drugog svjetskog rata nisu imali za predmet izvršenje krivičnog djela genocida, jer u to vrijeme genocid još nije bio predviđen u izvorima prava. Umjesto toga, zločinci su osuđivani za izvršenje zločina protiv čovječnosti. Neke od ovih osuda su podrazumijevale i izvršenje krivičnih djela protiv kulturnih dobara. Tako su se neki od postupaka prilično približili ideji zabrane kulturnog genocida.

⁶² Ukoliko uzmemo u obzir broj, vrijednost, starost i jedinstvenost uništenih zbirki, lako se da zaključiti da je namjera napadača bila uništiti „kulturne markere“ ugrožene grupe.

⁶³ Vidi: A.J. Riedlmayer, „From the Ashes: The Past and Future of Bosnia’s Cultural Heritage“, u: M. Shatzmiller (ed.), *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*, McGill-Queens University Press, Montreal 2002, 98-135. Vidi i: P. Torsti, „History Culture and Banal Nationalism in post-War Bosnia“, *Southeast European Politics*, V:2-3/2004.

⁶⁴ Vidi šire: V. Blažina, „Mémoricide ou la purification culturelle: la guerre contre les bibliothèques de Croatie et de Bosnie-Herzégovine“, *Documentation et bibliothèques*, 42/1996, 149-164.

U predmetu *Greiser*⁶⁵, optužba je teretila optuženog za „sistematsko uništavanje poljske kulture“⁶⁶, zato što je „djelovao (...) usmjeravajući aktivnosti namijenjene uništavanju kulturnih vrijednosti poljske nacije putem: (1) zatvaranja ili uništavanja svih naučnih i kulturnih institucija Poljske (...), (2) zatvaranja ili uništavanja mreže poljskih škola ŠiĆ zbirki, arhiva i biblioteka, (3) uništavanja mnogih relikvija i spomenika poljske kulture i umjetnosti, mijenjajući im namjenu tako da više nisu služile poljskoj kulturi; i ograničavanja Poljaka u izražavanju njihove kulture zabranivši upotrebu poljskog jezika osim u privatnom ophođenju, u javnom životu ili službenim prostorijama.“⁶⁷ Sud je zaključio da su sve pobrojane radnje doprinijele „germanizaciji“ i nazvao „potpuno uništenje poljske kulture i političke misli“ – duhovnim genocidom.⁶⁸ Drugi za naš predmet interesovanja značajan krivični postupak održan je pred istim sudom protiv *Amona Leopolda Goetha*⁶⁹. UNWCC u svom izvještaju zaključuje da je u ovom predmetu optužba „uspjela u dokazivanju i drugih komponenti šgenocidaĆ pred Vrhovnim sudom, poput ekonomske, socijalne i kulturne“.⁷⁰ Još jedan pomena vrijedan predmet poslije Drugog svjetskog rata je predmet *RuSHA*⁷¹, gdje je optuženima suđeno za „germanizaciju“ u cilju suzbijanja nacionalnih obilježja žrtava.

Konvencija o genocidu je, međutim, prvi put tumačena 1998. godine, kada je Međunarodni krivični tribunal za Ruandu (MKTR) proglasio Jean-Paul Akayesu krivim po devet tačaka optužnice, zbog učešća u genocidu u Ruandi 1994. godine.⁷² Ipak, tek je 2001. Pretresno vijeće u predmetu *MKSJ Tužilac protiv Radislava Krstića* dotaklo temu kulture genocida⁷³, pri raspravljanju korištenja dokaza o uništavanju kulturnih

⁶⁵ United Nations War Crimes Commission (u nastavku: UNWCC), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Volumes VII:6, XIII:70-117, XIV:24,29,40,46, XV:117,122-3,130,138,149,150,200: Case No. 74, *Trial of Gauleiter Artur Greiser*, Supreme National Tribunal of Poland, 21st June – 7th July, 1946.

dostupno na web stranici: Library of US Congress, Military Legal Resources, *Law Reports of Trials of War Criminals*, http://loc.gov/rr/frd/Military_Law/law-reports-trials-war-criminals.html, 12 septembra 2010.

⁶⁶ Tačka C.3. Optužnice, prethodno navedenom izvoru.

⁶⁷ UNWCC (1947), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Vol. XIII, 74.

⁶⁸ *Ibid*, 114.

⁶⁹ UNWCC (1947), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Volumes VII:1-10, XIII:113, XIV:28, 40, XV:122,200: Case No. 37, *Trial of Hauptsturmfuhrer Amon Leopold Goeth*, Commandant of the Forced Labour Camp near Cracow, Supreme National Tribunal of Poland, Cracow 27th -31st August and 2nd -5th September, 1946.

⁷⁰ UNWCC (1947), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Vol. VII, 8.

⁷¹ *Trial of Ulrich Greiffelt and others*, poznatiji kao RuSHA (od: Rasse und Siedlungshauptamt, Centralni ured za pitanja rase i premještanja), u: UNWCC (1947), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Volumes IX:35,57, XI:102, XIII:1-69, XV:122,123,161.

⁷² MKTR, *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, presuda od 2. septembra 1998.

⁷³ MKSJ, *Prosecutor v. Radislav Krstić*, Case No. IT-98-33-T, presude od 2. augusta 2001. i 19. aprila 2004.

dobara u svrhu dokazivanja specijalne namjere za izvršenje krivičnog djela genocida, zaključivši:

„Pretno vijeće je svjesno da Konvenciju mora tumačiti s dužnim uvažavanjem principa *nullum crimen sine lege*. Vijeće stoga priznaje da, uprkos novijem razvoju, međunarodno običajno pravo definiciju genocida ograničava na djela kojima je cilj fizičko ili biološko uništenje cijele grupe ili njenog dijela. Dakle, pothvat usmjeren samo protiv kulturnih ili socioloških karakteristika ljudske grupe sa ciljem da se zatru ti elementi, koji toj grupi daju samosvojni identitet različit od ostatka zajednice, ne bi ulazili u definiciju genocida. Pretno vijeće međutim ističe da su tamo gdje je na djelu fizičko ili biološko uništenje često prisutni istovremeni napadi na kulturnu i vjersku baštinu, kao i na simbole ciljane grupe, napadi koji se s punim pravom mogu smatrati dokazom namjere da se grupa fizički uništi. U ovom predmetu, Pretno vijeće će stoga kao dokaz namjere uništenja grupe uzeti u obzir smišljeno razaranje džamija i kuća koje pripadaju pripadnicima grupe.“⁷⁴

Ovakav stav prihvaćen je i doraden u predmetu Tužilac protiv Momčila Krajišnika:

„Uništenje kao element mentalnog elementa genocida, nije ograničeno samo na fizičko ili biološko uništenje članova grupe, jer grupa (ili dio grupe) može biti uništena i na druge načine, kao premještanjem djece iz grupe (ili dijela grupe) ili ugrožavanjem veza između članova grupe.“⁷⁵

Ovime je MKSJ potvrdio rane težnje Tužilaštva MKSJ da se uništavanje kulturnih i istorijskih dobara uzme u obzir prilikom utvrđivanja izvršenja krivičnog djela genocida u Bosni i Hercegovini u periodu 1992-1995, izražene još u optužnicama u predmetima protiv Karadžića i Mladića⁷⁶:

„Uništavanje džamija ili katoličkih bogomolja je smišljeno u cilju zatiranja viševjekovnog prisustva grupe, odnosno grupa; uništavanje bibliote-

⁷⁴ MKSJ, *Tužilac protiv Radislava Krstića*, IT-98-33-T, presuda Pretresnog vijeća od 2. augusta 2001. godine, paragraf 580.

⁷⁵ MKSJ, *Tužilac protiv Momčila Krajišnika*, IT-00-39-T, presuda Pretresnog vijeća od 27. septembra 2006. godine, paragraf 854. Vijeće dalje u fusnoti 1701. pojašnjava: veze među članovima grupe, kao i njihova kultura i uvjerenja, nisu fizičke niti biološke prirode. Stoga „namjera uništenja u Konvenciji o genocidu ne može biti svedena na namjeru da se grupa uništi fizički ili biološki“.

⁷⁶ MKSJ, *Tužilac protiv Radovana Karadžića*, Case No. IT-95-5/18-I, Prvobitna optužnica od 25. jula 1995. i odvojena optužnica u vezi sa Srebrenicom od 16. novembra 1995. i 16. novembra 2009. Optužnica je dopunjena 31. maja 2000., 16. februara 2009. i 26. februara 2009. *Tužilac protiv Ratka Mladića*, Case No. IT-95-5/18, Prvobitna optužnica od 25. jula 1995.; druga optužnica od 16. novembra 1995., dopunjena 8. novembra 2002. godine. Prvobitna optužnica podignuta je protiv obojice optuženih.

ka je bilo usmjereno ka zatiranju kulture koja je obogaćivana kroz sudejstvo različitih nacionalnih komponenti stanovništva.⁷⁷

Najdalje je u fleksibilnom utvrđivanju izvršenja genocida otišlo Pretresno vijeće u predmetu Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i drugih: pozivajući se na stavove sudske prakse, zaključilo je da izraz „uništiti“ u definiciji genocida ne obuhvata samo fizičko istrebljenje pripadnika grupe, nego je usmjereno ka grupi kao „posebnom i različitom entitetu“⁷⁸, koja se „sastoji od pojedinaca, ali i od istorije, tradicije, veza između njenih pripadnika, veza sa drugim grupama, veze sa teritorijem“⁷⁹. Shvaćajući uništenje grupe na ovaj način, vijeće je zaključilo da bi genocidna namjera obuhvatala i prisilno preseljavanje⁸⁰, a prihvatilo je i stavove prakse da se to može odnositi i na elitocid⁸¹, ili silovanje i seksualno nasilje kada je dio uništenja grupe u smislu uništenja duha, volje za životom i samog života (pripadnika) grupe⁸². Vijeće ipak napominje da njegovi stavovi ne znače argument za priznanje kulturnog genocida, nego pokušaj razjašnjenja značenja fizičkog i biološkog uništenja.

Jasno je da namjere suda tumačimo iz njegovih odluka, međutim, čini se da ovo Vijeće nije uspjelo razgraničiti priznanje da su za postojanje grupe bitni i elementi kulturnog identiteta (a samim tim je njihovo uništenje i uništenje grupe) i rezerviranost u pogledu prihvatanja kulturnog genocida. Čak bismo mogli reći da je nekad prisilno preseljenje, kao materijalna radnja kojoj vijeće priznaje karakter genocidne, upravo radnja usmjerena na uništenje kulturnog identiteta. Sama „veza sa teritorijem“ više je, ako ne i isključivo, duhovnog, negoli materijalnog karaktera. Uzmimo za primjer sjevernoameričko domorodačko stanovništvo – smještanje u rezervate bitno utječe na kulturni identitet sjevernoameričkih Indijanaca čije je bitno obilježje veza s prirodom i slobodan duh.

Dakle, moglo bi se zaključiti da, iako nije uvažio mogućnost osude za radnje kulturnog genocida, MKSJ pokazuje naklonost uvođenju kulturnog genocida na mala vrata. Ne možemo a da ne mislimo, nakon navedenih stavova, da bi MKSJ vrlo rado razmotrio inkriminiranje genocida kada bi mu bilo dopušteno ekstenzivno tumačiti odredbe Statuta i Konvencije o genocidu.

⁷⁷ Prvobitna optužnica, paragraf 94.

⁷⁸ MKSJ, *Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića*, IT-02-60-T, presuda Pretresnog vijeća od 17. januara 2005., paragraf 670.

⁷⁹ *Ibid.*, paragraf 666.

⁸⁰ *Ibid.*, paragraf 665.

⁸¹ *Ibid.*, paragraf 663.

⁸² *Ibid.*, paragraf 662.

Schabas, a takođe i MKSJ, podsjeća na odluke njemačkih sudova novijeg datuma u predmetima ratnih zločina, poput one u predmetu Saveznog ustavnog suda (*Bundesverfassungsgericht*) Njemačke, u vezi sa ustavnom tužbom podnijetom od strane Nikole Jorgića⁸³, u kojoj je Sud zaključio:

„Zakonska definicija krivičnog djela genocida podrazumijeva odbranu nadindividualnog objekta pravne zaštite, tj. društveni opstanak grupe (...). Namjera da se grupa uništi (...) tako nadilazi fizički i biološki aspekt istrebljenja (...). Slovo zakona zato ne prisiljava na Šjedino takvoć tumačenje po kojem zločinačka namjera podrazumijeva fizičko istrebljenje najmanjeg bitnog broja članova grupe.“⁸⁴

Sud je naglasio da odredba člana 220. stav a) Krivičnog zakonika Njemačke po prirodnom smislu riječi prihvata da je genocid više od fizičko-biološkog uništenja, te da atribut „fizički“ ima za cilj pokazati da su radnje navedene u članu 220. stav a) prikladne za fizičko uništenje (mada ne moraju do njega i dovesti).⁸⁵

Ustvari, Savezni ustavni sud Njemačke je raspravljao o dokazivanju specijalne namjere kao elementa krivičnog djela genocida, ali inzistiranje da član 220. stav a) Krivičnog zakonika „podrazumijeva“ više od fizičkog i biološkog uništenja može biti indikator namjere ekstenzivnijeg tumačenja zakonskog teksta.⁸⁶

⁸³ Nikola Jorgic, Bundesverfassungsgericht, 12. decembra 2000., broj 2 BvR 1290/99, paragraf [III][4][a][aa]. Dostupna na stranici Saveznog ustavnog suda Njemačke, http://www.bverfg.de/entscheidungen/rk20001212_2bvr129099.html, 20. novembra 2010. Radilo se o poznatom predmetu u kojem je Viši sud (Oberlandesgericht) u Dizeldorfu (26. septembra 1997., broj IV-26/96) na osnovu principa univerzalne nadležnosti proglasio krivim Nikolu Jorgića za krivično djelo genocida. Presudu je potvrdio Savezni sud Njemačke (Bundesgerichtshof, 30. aprila 1999., broj 3 StR 215/98). Nakon odluke Saveznog ustavnog suda, Jorgić je podnio apelaciju Evropskom sudu za ljudska prava koja je odbijena kao neosnovana (presuda od 12. jula 2007, broj aplikacije 74613/01).

⁸⁴ Prema: W.A. Schabas, „The International Legal Prohibition of Genocide Comes of Age“, *Human Rights Review*, 5-4/2004, 46-56. Čini se da Njemačka naročito njeguje unapređivanje međunarodnog krivičnog prava, nastojeći proširiti horizonte borbe protiv najtežih međunarodnih krivičnih djela, pa se u tom smislu često praksa njenih sudova i njeno krivično zakonodavstvo i pominju u literaturi.

⁸⁵ Presuda, paragraf [III][4][a][aa].

⁸⁶ Član 220. stav a) Krivičnog zakonika Njemačke (Strafgesetzbuch) iz 1998. propisuje:

„(1) Ko, s namjerom da potpuno ili djelimično uništi, kao takvu, nacionalnu, rasnu ili vjersku grupu ili grupu okarakterisanu njenim folklorom:

1. ubije pripadnike grupe,
2. nanese ozbiljne fizičke ili prihičke povrede pripadnicima grupe, naročito one opisane u članu 224,
3. nametne grupi takve uslove života koji mogu dovesti do potpunog ili djelimičnog fizičkog uništenja grupe,
4. nametne mjere kojima je cilj sprečavanje rađanja unutar grupe,
5. prisilno premjesti djecu iz jedne skupine u drugu, kaznit će se kaznom doživotnog zatvora.

(2) Kazna ne manja od pet godina zatvora bit će izrečena u slučajevima manje ozbiljnih djela koja se mogu podvesti pod tačke 2. do 5. stava 1.“

Obzirom da je 2002. donesen Zakon o međunarodnim krivičnim djelima (Völkerstrafgesetzbuch), član

Ipak je Međunarodni sud pravde taj koji je najpozvaniji za tumačenje Konvencije o genocidu. Ovaj Sud je po prvi put pristupio potpunoj raspravi Konvencije u presudi spora „Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore“⁸⁷. Sud je prihvatio stavove jurisprudencije da je zaštićeno dobro grupa kao takva⁸⁸, kao i da je uništenje kulturnog, historijskog i vjerskog naslijeđa može biti jak pokazatelj uništenja tragova kulturnog i religijskog prisustva grupe i dokaz namjere da se fizički uništi grupa⁸⁹. Uprkos ovakvom definiranju zaštićenog dobra, Sud je ipak zaključio da se genocid ne može utvrditi samo na osnovu namjere, nego da se mora utvrditi postojanje radnji navedenih u članu 2. Konvencije o genocidu⁹⁰, koji se uvijek odnose na materijalno uništenje, zbog čega akti usmjereni ka uništenju nacionalnog, jezičkog, vjerskog, kulturnog ili drugog identiteta grupe nisu uključeni u definiciju genocida.⁹¹

Obzirom da smo u dijelu koji se odnosi na primjere kulturnog genocida kroz istoriju pominjali i sukobe u Bosni i Hercegovini, čini se uputnim ukratko pomenuti i stanje predmeta genocida pred Sudom Bosne i Hercegovine, za koji bismo mogli tvrditi da će, kao jedan od mješovitih tribunala za suđenja ratnim zločincima s kraja 20. stoljeća, svojim odlukama takođe doprinijeti evoluciji međunarodnog običajnog prava u ovom kontekstu. Mora se, međutim, reći da nam jurisprudencija Suda ne može pomoći u ovom slučaju. Ustvari, Sud u predmetima u kojima je raspravljao o genocidu, nije imao potrebu raspravljati kulturni genocid, jer se radi o predmetima u vezi sa genocidom u Srebrenici, koji obuhvataju genocidne radnje iz člana 171. stava 1. tačaka a) i b) Krivičnog zakona Bosne i Hercegovine: ubijanje pripadnika skupine ljudi i nanošenje teške tjelesne ozljede ili duševne povrede pripadnicima skupine ljudi.⁹²

Potrebno je naglasiti da je, u konačnici, stav jurisprudencije glede kulturnog genocida ambivalentan. Dok se izričito ili implicitno zauzima

220. a) je brisan. U ovom zakonu, članom 6. propisana je zabrana krivičnog djela genocida (Völkermord), identična onoj u Rimskom statutu Međunarodnog krivičnog suda, a djelo je zapriječeno kaznom doživotnog zatvora, odnosno kaznom od pet godina zatvora za manje ozbiljne radnje genocida, osim ubistva pripadnika grupe. Umjesto „durch ihr Volkstum bestimmte Gruppe“, novi zakon koristi izraz „ethnische Gruppe“.

⁸⁷ International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro), presuda od 26. februara 2007. Dostupna na web stranici Međunarodnog suda pravde, Cases, <http://www.icj-cij.org/docket/files/91/13685.pdf>, 20. novembra 2010.

⁸⁸ Ibid., paragrafi 187 i 193.

⁸⁹ Ibid., paragraf 344.

⁹⁰ Ibid., paragraf 190.

⁹¹ Ibid., paragraf 344.

⁹² Predmeti koji su završeni prvostepenim i(li) drugostepenim presuda u kojima se raspravljalo o odgovornosti za krivično djelo genocida pred Sudom BiH su: Trbić Milorad (X-KR-07/386), Stupar Miloš (X-KRŽ-05/24-3), Stevanović Miladin (X-KRŽ-05/24-2), Vuković Radomir i drugi (X-KR-06/180-2), Mitrović Petar (X-KRŽ-05/24-1), Trifunović Milenko i drugi („Kravica“, X-KRŽ-05/24).

negativan stav glede inkriminiranja kulturnog genocida koje bi značilo ekstenzivno tumačenje definicije genocida kakva je danas prihvaćena, naglašava se, naročito prilikom raspravljavanja o specijalnoj namjeri uništenja grupe potrebnoj za genocid, fizičko i(li) biološko uništenje pripadnika grupe nije nužan pokazatelj genocidne namjere. Ustvari, sudovi zauzimaju stav da je bitna namjera uništenja grupe kao takve, bez obzira je li do stvarnog potpunog ili djelimičnog uništenja uopšte došlo. Međutim, iako se prilikom zauzimanja ovakvog stava često pominje i uništenje kulturnih obilježja grupe, uništenje veza između grupe i slično, čini se da sudovi daju sebi oduška samo kada raspravljaju o mentalnom (subjektivnom) elementu genocida, dok objektivni (actus reus) ostaje netaknut. Stoga se presude u kojima se optuženi proglašava krivim za genocid, još uvijek ograničavaju na radnje fizičkog i biološkog genocida.

Moguće je, naravno, da će vremenom stavovi jurisprudencije evoluirati u smislu prihvatanja da, ako se genocidna namjera može „rastumačiti“ iz kulturnog uništenja grupe, sama radnja kulturnog uništenja predstavlja zabranjenu radnju. U ovom smislu bi bilo od velike koristi izostalo pojašnjenje vijeća u pomenutom predmetu *Tužilac protiv Krstića* šta bi značilo „noviji razvoj“⁹³ koji se pominju u kontekstu kulturnog genocida – da li se misli na konkretne genocidne kampanje, ili na stavove jurisprudencije/prakse. Ovu konstrukciju je preuzeo i Međunarodni sud pravde, ali takođe nije pojasnio o čemu se radi.⁹⁴ Ukoliko uzmemo u obzir ove polazne sudske afirmacije kulturnog uništenja grupe kao genocidnog, a takođe i činjenicu da neka zakonodavstva propisuju zabranu kulturnog genocida⁹⁵, međunarodno običajno pravo bi u dogledno vrijeme moglo prošiti definiciju genocida.⁹⁶

⁹³ Supra, fn 74.

⁹⁴ International Court of Justice, *Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Montenegro*, presuda, paragraf 344.

⁹⁵ Vidi fusnotu 17.

⁹⁶ Obzirom da smo pominjali stav MKSJ glede definicije genocida u međunarodnom običajnom pravu, kao značajnom izvoru međunarodnog prava koje se ogleda u praksi i opinio iuris subjekata međunarodnog prava, uključujući i jurisprudenciju i legislativu, moramo reći na ovom mjestu da doktrina često kritikuje tumačenje ekstenzivnost/restriktivnost međunarodnog običajnog prava od strane ovog tribunala. Problematično tumačenje međunarodnog običajnog prava od strane MKSJ tako se npr pominje u kontekstu genocida, ali i nekih oblika individualne krivične odgovornosti, kao što su komandna odgovornost i odgovornost za učešće u udruženom zločinačkom poduhvatu, ili mučenja kao zločina protiv čovječnosti odnosno ratnog zločina. Zamjerke se takođe tiču i selektiviteta u izboru kriterija za tumačenje međunarodnog običajnog prava: daje se prednost ili međunarodnim „pokazateljima“ (ne)postojanja običajnog pravila, ili domaćim, dok se rijetko provodi koherentnija analiza. Često se takve zamjerke upućuju i Međunarodnom sudu pravde.

b) Međunarodne organizacije i instrumenti o kulturnom genocidu

Iako se s vremena na vrijeme potvrđuje, od strane međunarodnih sudova ali i drugih kompetentnih međunarodnih tijela (poput Komisije Ujedinjenih nacija za međunarodno pravo⁹⁷), ograničeno inkriminiranje genocida kakvo je predviđeno Konvencijom, ipak se ponekad javljaju i zahtjevi za inkriminiranjem kulturnog genocida.

Pomenimo, prije svega, izvještaj koji je 1985. godine pripremila Subkomisija Ujedinjenih nacija za sprečavanje diskriminacije i zaštitu manjina: u izvještaju se preporučivalo inkriminiranje kulturnog genocida kroz opcioni protokol na Konvenciju o genocidu.⁹⁸

Predsjedavajuća sjednice Radne grupe Ujedinjenih nacija za domorodačko stanovništvo (WGIP)⁹⁹, održane 1993. godine, Erica-Irene Daes, naglasila je potrebu da se prepoznaju i zabrane kulturni aspekti genocidnih programa, koji su iznad fizičkog genocida, uz istovremenu zaštitu i promociju prava grupe ljudi na uživanje, razvijanje i prenošenje vlastite kulture i jezika, pozivajući se na član 7. Deklaracije iz San Hozea iz 1993.¹⁰⁰ Ova Deklaracija eksplicitno govori o kulturnom genocidu:

“Obznanjujemo da je etnocid, to jeste, kulturni genocid, povreda međunarodnog prava jednaka genocidu (...).”

Radna grupa je, ugledajući se na UNESCO, počela 1993. sa radom na međunarodnom dokumentu koji bi štitio prava domorodačkog stanovništva. Međutim, tekst ovog dokumenta je usvojen tek 2007. godine. Upravo i ova Deklaracija Ujedinjenih nacija o pravima domorodačkog stanovništva izričito pominje kulturni genocid, u članu 7.:

„Domorodački narodi imaju kolektivno i pojedinačno pravo da ne budu žrtve etnocida i kulturnog genocida, uključujući pravo na zaštitu i pravno sredstvo u slučaju:

⁹⁷ Vidi: ILC, Report of the International Law Commission on the Work of Forty-eighth Session, *Yearbook of the International Law Commission*, II-2/1996, 45-46.

⁹⁸ Benjamin Whitaker, Special Rapporteur, Review of Further Developments in Fields with Which the Sub-Commission Has Been Concerned: Revised and Updated Report on the Protection and Punishment of the Crime of Genocide, UN ESCOR, 38th session, UN. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6 (1985). Vidi i: Sautman (2003), 184.

⁹⁹ WGIP je pridruženo tijelo pri Ujedinjenim nacijama. Uspostavljena je 1982. godine kao jedna od šest radnih grupa koje su nadzirane od strane Subkomisije za napređenje i zaštitu ljudskih prava, glavnog pridruženog tijela pri bivšoj Komisiji Ujedinjenih nacija za ljudska prava.

¹⁰⁰ Declaration of San José, UNESCO Doc. FS 82/WF.32 (1982), usvojena 11. decembra 1981. godine na Konferenciji stručnjaka za etnocid i etnički razvoj Latinske Amerike, organizovanoj od strane UNESCO-a i Latinoameričke škole društvenih nauka (FLACSO). Čini se da je danas široko prihvaćeno da izraz „etnocid“ znači ustvari kulturni genocid. Takav je, prema Schabas, slučaj sa literaturom, instrumentima zaštite ljudskih prava i drugim međunarodnim dokumentima. Vidi: W.A. Schabas (2000), 189.

- (a) Radnji koje imaju za cilj ili posljedicu ugrožavanje integriteta naroda kao jedinstvenog, kao i njihovih kulturnih vrijednosti i etničkog identiteta;
- (b) Radnji koje imaju za cilj ili posljedicu oduzimanje zemlje, teritorije i resursa;
- (c) Premještanja stanovništva koje ima za cilj ili posljedicu kršenje ili ugrožavanje prava domorodačkih naroda;
- (d) Asimilacije ili integracije u druge kulture ili načine življenja koja je nametnuta zakonima, administrativnim mjerama ili drugim mjerama;
- (e) Propagande usmjerene protiv domorodačkog naroda.¹⁰¹

Bilo je i drugih zahtjeva da se zabrani kulturni genocid: naprimjer, Međunarodna komisija jurista, osnovana 1960. od strane CIA-e, tvrdila je da je Kina izvršila genocid u Tibetu kroz zabrane izražavanja religije. Ovaj stav je 1980. godine ponovila delegacija emigranata Tibeta, nakon koje se termin „kulturni genocid“ uvrježio u okviru rasprava o politici Kine prema Tibetu.¹⁰²

c) Doktrina o kulturnom genocidu

Problematika inkriminiranja kulturnog genocida samo je jedno u nizu pitanja međunarodnog krivičnog prava prema kojima doktrina zauzima daleko entuzijastičniji stav u odnosu na one koji neposredno stvaraju i primjenjuju pravo. Jaz između stavova teoretičara i praktičara time je veći što je tretman krivičnog djela genocida, sam po sebi, delikatan: čini se da će se još dugo voditi rasprave o onim elementima genocida koji već postoje¹⁰³. Zato međunarodno pravo jednostavno zazire od ideje da im pridruži još jednu radnju izvršenja, ili po nekima, još jednu zaštićenu grupu.

Međutim, mora se napomenuti da mnogi govore i pišu o kulturnom genocidu, ali da ne možemo uzimati u obzir sve tekstove koji idu u prilog inkriminiranju genocida, osim, kao što je i u ovom radu bio slučaj, kada nam

¹⁰¹ U ovoj Deklaraciji se etnocid i kulturni genocid, za razliku od Deklaracije iz San Hozea, ne izjednačavaju, no očito je da su tvorci Deklaracije smatrali da ta dva djela obuhvataju iste radnje. Značajno je pomenuti da, pored ovih, mnogi drugi međunarodni instrumenti za zaštitu ljudskih prava zagovaraju i zaštitu od etnocida, tj. kulturnog genocida na način da priznaju pravo (kolektivno ili pojedinačno) na uživanje vlastite kulture, jezika, osjećaja pripadnosti određenoj grupi i sl.

¹⁰² Sautman (2003), 196.

¹⁰³ Problem etničkog čišćenja, specijalne namjere, vrsti i definiranja zaštićenih grupa, problemi s radnjama izvršenja, pitanje koliki broj pripadnika grupe treba da bude oštećen nekom od radnji izvršenja da bi se govorilo o genocidu itd.

mogu poslužiti za navođenje nekih stvarnih događaja koji prema našim kriterijima odgovaraju potencijalnoj inkriminaciji kulturnog genocida. Zato će se u ovom dijelu rada posvetiti pažnja izboru tekstova stručnjaka u oblasti prava, posebno međunarodnog krivičnog prava, odnosno, genocida.

Neki od autora se posebno ističu u zahtjevima da se defICIJA krivičnog djela genocida proširi. Tako I.W. Charny¹⁰⁴ nudi pomalo gizdavu lepezu radnji koje bi činile *actus reus* genocida, uključivši i mnoge druge zaštitene grupe (političke, biološke i sl.). Prema njemu, kulturni genocid, ili etnocid, predstavlja „namjerno uništavanje kulture etničke, nacionalne, vjerske ili neke druge grupe ljudi, koje ne uključuje nužno oduzimanje života“. Charny kulturni genocid dijeli u nekoliko kategorija: (1) biološki i fizički – koji odgovara manje-više definiciji genocida u Konvenciji o genocidu, (2) ekonomski – uništavanje temelja ekonomske egzistencije grupe, npr. zabranom lova, (3) lingvicid – zabrana upotrebe jezika ili uništavanje jezika grupe na neki drugi način, (4) religijski i duhovni genocid – zabrana ili ozbiljno ugrožavanje tradicijskog upražnjavanja vjere i (5) socijalni etnocid – zabrana, cenzurisanje ili drugačije ometanje tradicionalnih svečanosti i istorijskog sjećanja grupe, ili nametanje takvog kulturnog miljea koji dovodi do nestajanja tradicija grupe, poput aparthejda, diskriminacije i sl.¹⁰⁵

Međutim, ovakva je definicija genocida uopšte, a napose kulturnog genocida, preširoka i zanemaruje posebnosti ovog krivičnog djela koje se prvenstveno ogledaju u specijalnoj namjeri uništenja grupe kao takve. S druge strane, razni tipovi genocida i radnje izvršenja u Charnyjevom sistemu genocida nejasno se isprepliću, odnosno, razdvajaju. Ipak, Charny je jedan od rijetkih autora koji je, kada je u pitanju genocid, predložio i više nego sam Lemkin i u tome je njegova zasluga.

Prijedlozi drugih autora podrazumijevaju nekoliko radnji izvršenja kulturnog genocida, a zasnovani su na analizi konkretnih primjera masovnih kršenja ljudskih prava kroz istoriju. L. May¹⁰⁶, naprimjer, predlaže tri nove radnje izvršenja (kulturnog) genocida: (1) zabrana upotrebe jezika grupe u svakodnevnoj komunikaciji ili u školama, (2) zabrana

¹⁰⁴ Israel W. Charny, izvršni direktor Instituta za holokaust i genocid u Jerusalemu, profesor psihologije i porodične terapije na Hebrejskom univerzitetu u Jerusalemu. Intenzivno proučava fenomen genocida od šezdesetih godina prošlog stoljeća.

¹⁰⁵ Šire o definiranju genocida i kulturnog genocida od strane I.W. Charnyja vidi u: I.W. Charny (1999), 7-9.

¹⁰⁶ Larry May, profesor psihologije i profesor pravnih nauka na Vanderbilt Univerzitetu u Nešvilu, Tenesi. Autor poznatih studija *Crimes Against Humanity: A Normative Account* (2005), *War Crimes and Just War* (2007); *Aggression and Crimes against Peace* (2008) i *Genocide: A Normative Account* (2010), u kojima detaljno pojašnjava i predlaže normativne osnove ovog dijela međunarodnog krivičnog prava.

štampanja i distribuiranja publikacija na jeziku grupe, i (3) prisilno pre-seljavanje značajnog broja (civila) pripadnika grupe.¹⁰⁷

Većina autora, međutim, zalažući se za inkriminiranje kulturnog genocida, ostavlja tvorcima međunarodnog krivičnog prava na izbor način(e) na koji će urediti uključivanje radnji kulturnog genocida u međunarodnu definiciju genocida.

Među njima je Schabas, jedan od vodećih stručnjaka za genocid, koji tvrdi da „savremeno tumačenje genocida ne bi trebalo biti ograničeno namjerama tvoraca Konvencije iz 1948. i moglo bi se lako prihvatiti da je kulturni genocid jednako težak kao i fizički i biološki“.¹⁰⁸

Claus Kreß takođe smatra da „svaka ozbiljna buduća rasprava o (...) genocidu treba podrazumijevati reviziju odluke tvoraca ŠKonvencije o isključivanju 'kulturnog' genocida iz okvira međunarodne inkriminacije.“¹⁰⁹

Lippman posebno naglašava potrebu inkriminiranja genocida u cilju zaštite višeg dobra – kulturne mozaičnosti ljudskog roda, naglašavajući: „Postoje kritike da bi zabrana kulturnog genocida otežala asimilacijske politike. Međutim, one se moraju razlikovati od namjernog uništavanja i oskrnavljenja Škulturnih, istorijskih, vjerskih objekata (...). U takvim slučajevima, nema mjesta sumnji da postoji namjera fizičkog uništenja i grupe i tragova njenog postojanja.“¹¹⁰

G. Niemann je opet smatrao da bi se radnje kulturnog genocida, poput prisilne asimilacije, mogle u praksi podvesti pod „nametanje takvih uslova koje će dovesti do fizičkog uništenja grupe“, jer se, tvrdi, već dešavalo da asimilacijske politike dovedu do uništenja grupe. A zatim je optimistično predvidio: „Malo je vjerovatno da će Šneki od međunarodnih sudovaĆ striktno tumačiti odredbe Konvencije o genocidu i odbaciti odgovornost za kulturni genocid sličan onom u Australiji počinjenom prema domoro-dačkom stanovništvu.“¹¹¹

¹⁰⁷ U vezi s ovim, a i drugim prijedlozima dopuna Konvencije o genocidu, vidi: L. May, *Genocide: A Normative Account*, Cambridge University Press, Cambridge 2010.

¹⁰⁸ W.A. Schabas, *An Introduction to International Criminal Court*, Cambridge University Press, Cambridge 2004², 38. Schabas je direktor Irish Centre for Human Rights at the National University of Ireland, Galway i profesor na mnogim univerzitetima.

¹⁰⁹ C. Kreß, „The Crime of Genocide under International Law“, *International Criminal Law Review*, 6/2006, 501. Kreß je priznati stručnjak u teoriji i praksi (međunarodnog) krivičnog i međunarodnog javnog prava.

¹¹⁰ M. Lippman, „Genocide: The Crime of the Century. The Jurisprudence of Death at the Dawn of the New Millennium“, *Houston Journal of International Law* 23-3/2001, 486. Lippman je profesor na Odsjeku za krivičnu pravdu pri University of Illinois at Chicago, jedan od vodećih stručnjaka u oblasti istraživanja Holokausta.

¹¹¹ G.Niemann, „Alexander Laban Hinton, Annihilating Difference – The Anthropology of Genocide (University of California Press), 2002.“, *Human Rights Review*, 5-1/ 2003, 93. Niemann je predavač krivičnog prava na Flinders University, Australija.

Van Krieken naglašava da je inzistiranje na odvajanju kulturnog genocida od biološkog neodrživo zbog činjenice da je teško odrediti „šta uništava kulturu, a šta ubija narod“.¹¹²

Ovo su neki od priznatih stručnjaka međunarodnog krivičnog prava koji podržavaju ideju inkriminiranja kulturnog genocida na izričit način, kroz njihovo dugogodišnje i sistematično interesovanje za upravo ovu problematiku. Međutim, još je mnogo drugih teoretičara međunarodnog prava, a bilo bi nezahvalno ovdje pomenuti samo neke od njih, koji se na afirmativan način dotiču ovog pitanja.

4. Zašto inkriminirati radnje kulturnog genocida

Šturo odredbe Konvencije o genocidu od samog početka stvaraju mnoge probleme u praksi: kako u samim situacijama primjene prava, tako i onda kada se o genocidu govori iz jedne šire društvene perspektive. Opravdani su ponekad, čini se, stavovi da su te odredbe „nepotrebne kad su primjenjive, a neprimjenjive kada su potrebne“¹¹³.

Ovakva situacija prouzrokovala je da krivično djelo genocida nesigurno balansira između glorifikacije i devalvacije: dok se na jednoj strani za „neke genocide“ ljubomorno čuva mjesto službeno priznatih, na drugoj se genocidom nazivaju čak i slučajni ispadi koji imaju za posljedicu ugrožavanje ljudskih prava.

Kulturni genocid nije izuzetak – čak naprotiv. Upravo zato, inkriminiranje kulturnog genocida trebalo bi biti prioritet revizije Konvencije o genocidu.

Kulturni genocid je, nedefiniran kakav jeste, upravo pogodan za naganjanja o njegovom ostvarenju u raznim situacijama. Tako se kulturnim genocidom nazivaju (potencijalna) krivična djela koja ustvari nisu izvršena s namjerom uništenja određene grupe ljudi, iako neodoljivo podsjećaju na genocid.¹¹⁴ Zatim se kulturnim genocidom nazivaju potencijalne kri-

¹¹² R.v. Krieken, „Cultural Genocide Reconsidered“, *Australian Indigenous Law Review*, 12-76/2008, 77. Van Krieken je doktor sociologije i doktor pravnih nauka. Uža oblast njegovog naučnog interesovanja je pomenuti fenomen „Ukradenih generacija“.

¹¹³ Čuvena izjava G. Schwarzenberga (1957), prema: W.A. Schabas (2004), 46.

¹¹⁴ Takva su između ostalih, krivična djela protiv okoliša, koja imaju za posljedicu i ugrožavanje opstanka i identiteta određene grupe ljudi (naprimjer, amazonskih plemena), ali takvo ugrožavanje nije motiv djela. Vidi npr. K. Engle, „Indigenous rights claims in international law: self-determination, culture, and development“, u: D. Armstrong (ed.), *Routledge Handbook of International Law*, Routledge, London-New York 2009, 331-343.

minalne radnje koje uopšte ne podsjećaju na genocid, naprimjer, uništenje kulturno-istorijskih objekata u cilju građenja objekta neke druge namjene.¹¹⁵ A onda se kulturnim genocidom nazivaju i incidenti koji uopšte nisu krivična djela, čak i kada mogu da indirektno rezultiraju svojevrsnim nasiljem.¹¹⁶ Stoga bi sprečavanje proizvoljnog nazivanja raznih „situacija“ ovim imenom, bar kada su u pitanju naučni i stručni radovi, moglo poslužiti kao *prvi argument* za inkriminiranje kulturnog genocida.

Drugi opet, negiraju bilo kakvu mogućnost inkriminacije, navodeći manje-više iste argumente koje su navodili i tvorci Konvencije o genocidu prije više od šezdeset godina. Međutim, čovječanstvo je naglo napredovalo nakon Drugog svjetskog rata, a nažalost, najviše kada su u pitanju metode i sredstva ratovanja i prevlasti, otud i argumenti četrdesetih više ne stoje.

Prvi argument isključenja radnji kulturnog genocida iz konačnog nacrtu Konvencije bio je da one spadaju u materiju ljudskih prava.¹¹⁷ Međutim, danas teško da postoji jasna granica između međunarodnog krivičnog prava u užem smislu¹¹⁸ i „prava ljudskih prava“, pogotovo kada imamo u vidu da se zabrane određenih ponašanja proširuju ne samo van okvira unutrašnjeg oružanog sukoba, nego i van samog oružanog sukoba. Štaviše, međunarodni instrumenti za zaštitu ljudskih prava nisu uvijek učinkoviti: prvi je razlog za to je da su u pitanju uglavnom deklaracije, ili konvencije koje ne propisuju adekvatne mehanizme zaštite, a drugi je razlog da sama osuda, bez propisivanja krivičnog djela, ne pokazuje ozbiljnost namjere međunarodne zajednice da spriječi takva nedjela, a time i spremnost zločinaca da ih vrše. Još jedan razlog odbacivanja ovakvog argumenta je taj da međunarodni instrumenti za zaštitu ljudskih prava zanemaruju specifične elemente pojedinih zločina – u ovom slučaju *dolus specialis* da se uništi, potpuno ili djelimično, grupa ljudi kao takva, a koji obično ima osnov u niskim pobudama mržnje prema grupi. Svi ovi doka-

¹¹⁵ Vidi, naprimjer: <http://www.e-novine.com/srbija/srbija-tema/36582-Kulturni-genocid-Subotici.html>, 10. augusta 2010.

¹¹⁶ Ovdje se obično radi o raznovrsnim nestručnim manifestima, ili brzopletim stigmatiziranjima pojedinih postupaka u cilju buđenja svijesti u javnosti. Tako se npr. za izlivanje nafte vezuju posljedice kulturnog genocida, posljedice globalnog zatopljenja ili slično. Vidi: <http://www.canada.com/cityguides/winnipeg/info/story.html?id=886e1d36-01c8-4ef6-8d60-a9460b815f62&k=34394>, http://www.huffingtonpost.com/nikolas-kozloff/oil-and-cultural-genocide_b_658578.html, http://www.dailytimes.com.pk/default.asp?page=200905050110story_11-5-2009_pg14_5, 1. septembra 2010.

¹¹⁷ Ovaj argument su isticali: Nizozemska, Brazil, Kanada, Indija. Delegacija Perua je istakla da „nije vrijeme“ da se kulturni genocid uključi u definiciju genocida prema Konvenciji. Vidi: UN Doc A/C.6/SR.83, (1948).

¹¹⁸ Misli se na međunarodna krivična djela u užem smislu, tj. ratni zločini, zločini protiv čovječnosti, genocid, zločin protiv mira, tj. agresija.

zi neadekvatnosti međunarodnih instrumenata iz oblasti ljudskih prava, kada je u pitanju kulturni genocid, poslužili bi kao *drugi argument* za inkriminiranje kulturnog genocida.¹¹⁹

Drugi razlog odustajanja od inkriminacije bio je stav da uska definicija krivičnog djela znači učinkovitiju primjenu samog propisa. Preširoka definicija bi, prema tvorcima, bila nejasna i time vodila zlooupotrebama prava na pravno sredstvo.¹²⁰ Međutim, ovdje bismo se mogli složiti sa stavom profesora Maya, koji tvrdi:

„(...) Široke definicije krivičnih djela nisu nužno nejasne (...). Šira definicija čak izvjesnije ima precizno značenje (...) siguran sam da bi dobro nastalo iz uključivanja Škulturnog genocidaČ bilo daleko veće od ono malo rizika koji Šzbog šire definicijeČ možda postoji.“¹²¹

Dakle, moglo bi se reći da sadašnja međunarodna definicija genocida nije uska, nego je previše uska – uključenje radnji kulturnog genocida pokrilo bi, bar donekle, nedorečenosti Konvencije o genocidu. Time bi se spriječilo vršenje krivičnih djela kojima je cilj uništenje identiteta grupe protiv koje je usmjeren napad, a koja su se dešavala vijekovima i sigurno se dešavaju i u momentima nastanka ovog rada. S druge strane, to bi moglo značiti i češće procesuiranje za krivična djela genocida. Ipak ovakvu pretpostavku moramo uzeti s rezervom, jer, pored dokazivanja krivice/odgovornosti, suđenja za genocid rijetko završe osudom zbog genocida, obzirom na težinu dokazivanja *dolus specialisa* i druge okolnosti ovog krivičnog djela koje nisu uvijek čisto pravne prirode, što je mogući uzrok i sadašnjem ograničenju od kulturnog genocida od strane jurisprudencije „u zadnji čas“¹²². Uz ovo ide i rezerva da veći/manji broj osuda na osnovu nekog krivičnogpravnog instituta nije nužno pokazatelj njegove opšte ade-

¹¹⁹ Moglo bi se, u ovom kontekstu, tvrditi da je dovoljna zaštita dobara kulturnog identiteta grupe koju pruža međunarodno humanitarno pravo, kroz Konvenciju o zaštiti kulturnih dobara u vrijeme oružanoga sukoba iz 1954. (249 U.N.T.S. 240, 14. maja 1954., stupila na snagu 7. avgusta 1956.) ili Ženevske konvencije iz 1949. (75 U.N.T.S. 31; 75 U.N.T.S. 85; 75 U.N.T.S. 135; 75 U.N.T.S. 287, od 12. avgusta 1949., stupile na snagu 21. oktobra 1950.) i njihove dodatne protokole iz 1977 (1125 U.N.T.S. 3; 1125 U.N.T.S. 609, od 8. juna 1977, stupili na snagu 7. decembra 1978.), a takođe i ostali izvori međunarodnog krivičnog prava (Statut MKSJ, Rimski statut), kroz zabranu kršenja zakona i običaja ratovanja u vidu uništenja vjerskih, dobrotvornih, obrazovnih institucija i institucija namijenjenih umjetnosti i nauci, istorijskih spomenika i umjetničkih i naučnih djela. Međutim, ovdje nastaju dva problema: prvi je utvrđivanje stanja oružanog sukoba i vrste oružanog sukoba i s tim u vezi pitanja da li se sve zabrane radnji usmjerenih na uništenje kulturnih dobara odnose na bilo koji oružani sukob; a drugi je izostanak naglasaka na namjeri uništenja grupe kao takve. Treba ovdje napomenuti da se inače uništenje kulturnih dobara naziva kulturocidom, što moramo razlikovati od kulturnog genocida, gdje je naglasak na uništenju identiteta grupe.

¹²⁰ Takav stav je zauzimala, npr. Nizozemska. Vidi: UN Doc A/C.6/SR.83, (1948), 203.

¹²¹ L. May (2010), 112-113.

¹²² Vidjeli smo da sudovi govore afirmativno o uništenju kulturnog identiteta grupe, o mnogim radnjama koje pokazuju namjeru, ali se uvijek nakon takvih stavova ograniče i pozivaju na Konvenciju i zaključke ILC-a.

kvatnosti. U svakom slučaju, prevencija bi prije svega bila *treći argument* za inkriminiranje kulturnog genocida.

Međunarodnim inkriminiranjem radnji kulturnog genocida naročito bi se obezbijedilo sprečavanje i kažnjavanje uništenja identiteta grupe/a koje je podržano, podsticano, planirano, sponzorirano ili izvršeno od strane države. Države, kao najznačajniji subjekti i tvorci međunarodnog javnog prava stoljećima izbjegavaju odgovornost za međunarodna krivična djela, bilo odbijanjem (adekvatnog) propisivanja, bilo izigravanjem primjene propisa pred nadležnim (sudskim) tijelima, dok su, s druge strane, itekako sklone na ovaj ili onaj način učestvovati u izvršenju istih. Takvo postupanje kada je u pitanju krivično djelo genocida je upravo najčešće.¹²³ Pogotovo se to može odnositi na ono što mi ovdje zovemo kulturnim genocidom, koje po svojoj sadržini i načinu vršenja pogoduje uplitanju države. U mnogim gorenavedenim primjerima mogli smo prepoznati jaču ili slabiju vezu države sa prisilnim asimilacijama i drugim radnjama kulturnog genocida. Neki od tih primjera čak upućuju na to da se kulturni genocid ne bi mogao ni izvršiti bez upliva države, dok drugi upućuju da su radnje izvršene zbog direktnog i jedinog interesa države. Sve to nas ponovo vraća na činjenicu da su se neke države oštro protivile inkriminiranju kulturnog genocida bez nekih valjanih obrazloženja. Očito bi se propisivanjem zabrane radnji kulturnog genocida, sada kada je Međunarodni sud pravde konačno zauzeo čvrst i otvoren stav da država može biti odgovorna za radnje genocida¹²⁴, države natjeralo da priznaju svoje ranije (i često dugogodišnje) nečasne postupke, a takođe da se suzdrže od sadašnjih i budućih takvih postupanja, obzirom da država koja je „prozvana“ za izvršenje genocida itekako

¹²³ Ujedinjeno Kraljevstvo je naglasilo ovu činjenicu i pokrenulo pitanje odgovornosti države, prilikom izrade člana IV Konvencije o genocidu, smatrajući da „odgovornost (...) treba obuhvatati ne samo privatna lica ili organizacije, nego i države, vlade, organe ili vlasti države ili vlade“. Vidi: Sažeti izvještaj devedeset i pete sjednice Ekonomskog i socijalnog vijeća UN-a, 8. novembra 1948., „Nastavak razmatranja nacrt Konvencije o genocidu [E/794]: UN Doc. A/C.6/SR.95, dostupan na: <http://daccess-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/NL4/801/88/PDF/NL480188.pdf?OpenElement>, 5. novembra 2010.

¹²⁴ Inače je pitanje odgovornosti država za (bilo koja) međunarodna protupravna djela dugo vremena ostavljano po strani, obzirom da ne postoje „očito obavezujuće“ odredbe međunarodnog prava koja regulišu tu materiju, osim člana IX. Konvencije o genocidu koji je i sam bio predmet žučnih rasprava tokom izrade Konvencije. Ipak, zahvaljujući tumačenjima Međunarodnog suda pravde, i Nacrt odredbi o o odgovornosti država za međunarodna protupravna djela je obavezujući, obzirom da je postao dijelom međunarodnog običajnog prava. Što se tiče odgovornosti države za genocid, Međunarodni sud pravde je u nekoliko navrata imao priliku raspraviti ovo pitanje: u *Sporu koji se odnosi na suđenje pakistanskim ratnim zarobljenicima* (Pakistan protiv Indije), *Sporu koji se odnosi na primjenu Konvencije o sprečavanju i kažnjavanju zločina genocida* (Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore), *Sporovima koji se odnose na zakonitost upotrebe sile* (zajednički poznati kao Srbija i Crna Gora protiv Belgije i ostalih, ili Srbija i Crna Gora protiv NATO-a). Ipak, tek u paragrafima 170-179. presude u sporu Bosna i Hercegovina protiv Srbije i Crne Gore iz 2007. godine, Sud je zaključio da su se države obavezale na „neizvršavanje genocida“, upućujući time da odgovornosti države za genocid podrazumijeva širok krug radnji – od nesprečavanja od direktnog izvršenja.

može osjetiti osuđivanje od strane međunarodne zajednice.¹²⁵ Sprečavanje izvršenja kulturnog genocida od strane države, ili, u krajnjem slučaju, ohrabrenja koje država pruža pojedincima na izvršenje radnji kulturnog genocida, bio bi *četvrti argument* za inkriminiranje kulturnog genocida.

Gorenavedeni argumenti tvoraca Konvencije i njihovih pristalica protiv inkriminiranja radnji kulturnog genocida, neodrživi i nekritični od početka¹²⁶, ne opravdavaju činjenicu da se kulturnom genocidu dao neuporedivo manji značaj u odnosu na fizički i biološki genocid. Naprotiv, ukoliko uzmemo u obzir da je etnička, nacionalna, vjerska „grupa ustvari zbir obilježja – često nevidljivih – koji povezuju ljude u društvenu zajednicu“¹²⁷, a cilj genocida jeste uništenje grupe, onda bismo mogli čak tvrditi da je kulturni genocid ponekad učinkovitiji od fizičkog, odnosno biološkog. Moglo bi se tvrditi čak i to da je „kulturni genocid cilj, dok fizički služi samo kao sredstvo.“¹²⁸ Ustvari, kulturni genocid je usmjeren protiv kolektivnog sjećanja grupe: njegovim uništenjem, kroz uništenje svojevrsnih *lieux de memoire*, grupa kao da nikada nije ni postojala, a zar upravo to nije genocidni cilj? Mnogo je, kako smo vidjeli, primjera koji dokazuju ovu tvrdnju. Pored objekta radnji kulturnog genocida, sam način izvršenja je pogodan uništenju grupe, jer se najčešće odvija skriveno pod plaštom normalnih društvenih procesa i bez reakcije nosilaca globalne pravde – „polako, zakonito, filantropski, bez prolijevanja krvi, bez povrede jednog jedinog velikog načela morala u očima svijeta“¹²⁹. Prednosti radnji kulturnog genocida u načinu izvršenja i učinkovitosti u ostvarenju genocidne namjere bili bi zato *peti argument* za inkriminiranje kulturnog genocida.

5. Umjesto zaključka: definicija krivičnog djela genocida *de lege ferenda*

Bez obzira na krug radnji koji obuhvata, i bez obzira na to je li cilj svih genocidnih radnji ili je „preludij“¹³⁰ fizičkom/biološkom genocidu, kulturni

¹²⁵ Primjer za to su (političke) posljedice po Tursku, kao pravnu sljednicu Otomanskog carstva, kada je u pitanju genocid nad Armenima.

¹²⁶ Pritom se ne može oteti utisku da su protiv inkriminiranja kulturnog genocida bile upravo zemlje čije smo genocidne kampanje već pominjali, uz ostale, tada ili tek bivše ili još uvijek aktuelne kolonijalističke i imperijalističke zemlje: SAD, JAR, UK, Australija, Belgija, Danska, Francuska, Nizozemska, Turska, Švedska, Bolivija, Peru, Brazil, Kanada, Čile, Dominikanska Reпублиka, Grčka, Indija, Iran, Liberija, Luksemburg, Novi Zeland, Norveška, Panama, Peru, Sijam (Tajland). Vidi: UN Doc A/C.6/SR.83 (1948), 206.

¹²⁷ Djelimično različito mišljenje sudije Schahabuddena uz presudu Apelacionog vijeća u predmetu Tužilac protiv Radislava Krstića, broj IT-98-33-A, 19. april 2004, paragraf 50.

¹²⁸ Delegacija Pakistana o inkriminiranju kulturnog genocida, 1948 godine. Vidi: UN Doc A/C.6/SR.83, (1948), 193-194.

¹²⁹ Alexis de Tocqueville, *Democracy in America*, 1835. Prema: R.V. Krieken (2008), 78.

¹³⁰ P. de Condappa, „'Cultural' Genocide - A Prelude/Counter-part of Genocide?“, prezentacija na konferenciji *Cultures of Contact: Archaeology, Ethics, and Globalization*, Stanford Archaeology Center, 17-19. februar 2006. Dostupan na <http://traumwerk.stanford.edu:3455/CulturesofContact/12, 14. septembra 2010>.

genocid je usmjeren protiv onoga što i jeste dobro zaštićeno konvencijom – nacionalna, etnička, rasna ili vjerska skupina, a ne kultura, jezik, tradicija, vjeroispovijest. Stoga ne smijemo biti zavarani različitošću objekata samih radnji izvršenja fizičkog/biološkog genocida (ubijanje i druge radnje) i kulturnog genocida (zabrana vjeroispovijesti i druge radnje), pa davati prednost jednima nad drugima. Priznajući kulturnom genocidu mjesto u Konvenciji, jedino je moguće ispuniti cilj koji su sebi davno zadali njeni tvorci: priznati velike štete koje je u svim periodima istorije genocid izazvao čovječanstvu i osloboditi čovječanstvo od tako užasne nedaće¹³¹ koja mu uzrokuje „ogroman gubitak time što ga lišava kulturološke i svake druge raznolikosti koju predstavljaju [oštećene] grupe ljudi“¹³²

Prilikom predlaganja definicije (kulturnog) genocida, treba voditi računa o *chapeau* elementima krivičnog djela genocida. Čini se, pri tome, da krug zaštićenih grupa ne treba proširivati, jer svaka od njih, izuzev rasne, nužno znači i jedinstven kulturni, duhovni identitet. Trebalo bi dopuniti izraz „uništenje“, kako se ne bi ograničavalo na materijalno uništenje skupine. Na kraju je nužno dopuniti listu djela koja čine genocid djelima kulturnog genocida, a kako bi se pokazalo istovjetnost težine tih radnji sa već postojećim, trebalo bi navesti neke radnje *exempli causa*.

Definicija genocida data u članu 2. Konvencije bi, usvajajući navode ovoga rada, izgledala ovako:

“U smislu ove Konvencije genocidom se smatra bilo koje od navedenih djela učinjenih u namjeri potpunog ili djelimičnog uništenja postojanja, integriteta, identiteta ili prisustva jedne nacionalne, etničke, rasne ili vjerske grupe kao takve:

- a) ubistvo članova grupe;
- b) teška povreda fizičkog ili mentalnog integriteta članova grupe;
- c) namjerno podvrgavanje grupe životnim uslovima koji treba da dovedu do njenog potpunog ili djelimičnog uništenja;
- d) mjere uperene na sprečavanje rađanja u oviru grupe;
- e) prinudno premještanje djece iz jedne grupe u drugu;
- f) uništavanje ili promjena namjene istorijskih i religijskih spomenika i objekata, arhiva i pisanih dokumenata od duhovne važnosti za grupu i drugih objekata materijalne kulture grupe;

¹³¹ Preambula Konvencije o genocidu.

¹³² Često od strane MKSJ i Suda BiH citirana Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija UN Doc. A/RES/96(I), usvojena na prvoj sjednici, 11. decembra 1946. godine, „The Crime of Genocide“, dostupna na stranici Ujedinjenih nacija,

<http://daccess-dds-ny.un.org/doc/RESOLUTION/GEN/NR0/033/47/IMG/NR003347.pdf?OpenElement>, 20. novembra 2010.

- g) zabrana upotrebe jezika grupe i izražavanja kulture, religije i tradicije grupe u javnom, službenom i privatnom ophođenju;
- h) prisilno protjerivanje grupe s teritorija koji je bitan element identiteta grupe.

Važnija bibliografija

Knjige

1. B. Sautman (ed.), *Cultural Genocide and Asian State Peripheries*, Palgrave-Macmillan, New York 2006,
2. D. Nettle et al, *Vanishing Voice: The Extinction of the Worlds' Languages*, Oxford University Press, Oxford 2000,
3. L.A. French, *Legislating Indian Country: Significant Milestones in Transforming Tribalism*, Peter Lang Publishing, New York 2007,
4. G.E. Tinker, *Missionary Conquest: The Gospel and Native American Cultural Genocide*, Fortress, Minneapolis, 1993,
5. L. Chorbajian et al. (ed.), *Studies in Comparative Genocide*, Macmillan Press, London 1999,
6. L. May, *Genocide: A Normative Account*, Cambridge University Press, Cambridge 2010,
7. M. Levene, *Genocide in the Age of the Nation State. Volume 2: The rise of the West and the coming of genocide*, I.B. Tauris & Co, London- New York 2005,
8. M. S. Strom (ed.), *Facing History and Ourselves: Holocaust and Human Behaviour*, Resource Book, Facing History and Ourselves National Foundation, Brookline 1994,
9. R. Knuth, *Burning Books and Leveling Libraries: Extremist Violence and Cultural Destruction*, Praeger Publishers, Westport-Connecticut-London 2006,
10. S.J. Meharg, *Identicide: „Precursor to Genocide“*, Working Paper 05, Centre for Security and Defence Studies of Norman Paterson School of International Affairs at Carleton University, Ottawa 2006,
11. W.A. Schabas, *An Introduction to International Criminal Court*, Cambridge University Press Cambridge 2004²,
12. W.A. Schabas, *An Introduction to International Criminal Court*, Cambridge University Press Cambridge 2007³,
13. W.A. Schabas, *Genocide in International Law: The Crimes of Crimes*, Cambridge University Press, Cambridge 2000.

Članci u knjigama

1. A.J. Riedlmayer, *From the Ashes: The Past and Future of Bosnia's Cultural Heritage*, u: M. Shatzmiller (ed.), *Islam and Bosnia: Conflict Resolution and Foreign Policy in Multi-Ethnic States*, McGill-Queens University Press, Montreal 2002,
2. I.W. Charny, „A Proposed Definitional Matrix for Crimes of Genocide“ u: I.W. Charny (ed.), *Encyclopedia of Genocide, Volume I*, Institute on the Holocaust and Genocide, California 1999,
3. J. Dunn, „Genocide in East Timor“, u: S. Totten, W.S. Parsons, I.W. Charny (ed.), *Century of Genocide: Eyewitness Accounts and Critical Views*, New York 2008³,
4. J. Dunn, „East Timor: A Case of Cultural Genocide“, u: G.J. Andreopoulos (ed.), *genocide: Conceptual and Historical Dimensions*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia 1997, 171-191.

Članci u stručnim časopisima

1. B. Sautman, „Cultural Genocide and Tibet“, *Texas International Law Journal*, 38-1/2003,
2. C. Kreß, *The Crime of Genocide under International Law*, *International Criminal Law Review* 6/2006, 461–502,
3. M. Lippman, *Genocide: The Crime of the Century. The Jurisprudence of Death at the Dawn of the New Millennium*, *Houston Journal of International Law* 23-3/2001, 467-535
4. N. Levi, „No Sensible Comparison? The Place of the Holocaust in Australia’s History Wars“, *History & Memory*, 19-1/2007,
5. R. Petit et al., „Exploring Critical Issues in Religious Genocide: Case Studies of Violence in Tibet, Iraq and Gujarat“, *Case Western Reserve Journal of International Law*, 40-1,2/2008,
6. R.v. Krieken, „Cultural Genocide Reconsidered“, *Australian Indigenous Law Review*, 12-76/2008,
7. R.V. Krieken, „Rethinking Cultural Genocide: Indigenous Child Removal and Settler-colonial State-formation“, *Oceania*, 75-2/2004,
8. S. L. Jacobs, „Language Death and Revival after Cultural Destruction: Reflections on a Little Discussed Aspect of Genocide“, *Journal of Genocide Research*, 7-3/2005,
9. W.A. Schabas, „The International Legal Prohibition of Genocide Comes of Age“, *Human Rights Review*, 5-4/2004,
10. W.A. Schabas, „Problems of International Codification – Were the Atrocities in Cambodia and Kosovo Genocide“, *New England Law Review* 35-2/2001,
11. G.Niemann, „Alexander Laban Hinton, Annihilating Difference - The Anthropology of Genocide (University of California Press), 2002.“, *Human Rights Review*, 5-1/ 2003.

Sudska praksa

1. MKSJ, Tužilac protiv Radislava Krstića, IT-98-33-T, presuda Pretresnog vijeća od 2. augusta 2001,
2. MKSJ, Tužilac protiv Radislava Krstića, IT-98-33-A, presuda Apelacionog vijeća od 19. aprila 2004,
3. MKSJ, Tužilac protiv Vidoja Blagojevića i Dragana Jokića, IT-02-60-T, presuda Pretresnog vijeća od 17. januara 2005,
4. MKTR, *The Prosecutor v. Jean-Paul Akayesu*, Case No. ICTR-96-4-T, presuda od 2. septembra 1998.
5. Nikola Jorgic, Bundesverfassungsgericht, 12. decembra 2000., broj 2 BvR 1290/99,
6. International Court of Justice, *Case Concerning the Application of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide* (Bosnia and Herzegovina v. Serbia and Monte Negro), presuda, (2007),
7. *Trial of Ulrich Greiffelt and others*, poznatiji kao RuSHA (od: Rasse und Siedlungshauptamt, Centralni ured za pitanja rase i premještanja), u: UNWCC (1947), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Volumes IX:35,57, XI:102, XIII:1-69, XV:122,123,161.
8. United Nations War Crimes Commission (u nastavku: UNWCC), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Volumes VII:6, XIII:70-117, XIV:24,29,40,46, XV:117,122-3,130,138,149,150,200: Case No. 74, *Trial of Gauleiter Artur Greiser*, Supreme National Tribunal of Poland, 21st June – 7th July, 1946.
9. UNWCC (1947), *Law Reports of Trials of War Criminals*, Volumes VII:1-10, XIII:113, XIV:28, 40, XV:122,200: Case No. 37, *Trial of Hauptsturmführer Amon Leopold Goeth, Commandant of the Forced Labour Camp near Cracow*, Supreme National Tribunal of Poland, Cracow 27th -31st August and 2nd -5th September, 1946.

Pravni izvori

1. Benjamin Whitaker, Special Rapporteur, Review of Further Developments in Fields with Which the Sub-Commission Has Been Concerned: Revised and Updated Report on the Protection and Punishment of the Crime of Genocide, UN ESCOR, 38th session, UN. Doc. E/CN.4/Sub.2/1985/6 (1985)
2. United Nations Economic and Social Council, *Report of the Committee and Draft Convention drawn up by the Committee* [UN Doc. E/794], 1948,
3. Draft Convention on the Crime of Genocide [UN Doc. E/447]
4. UN GAOR, 6th Comm, 3rd sess, 83rd mtg, 201 UN Doc A/C.6/SR.83, (1948).

Internet izvori

1. http://loc.gov/rr/frd/Military_Law/law-reports-trials-war-criminals.html
2. <http://untreaty.un.org/>
3. http://www.cgs.c.u-tokyo.ac.jp/workshops_e/
4. <http://www.preventgenocide.org/lemkin/>
5. <http://www.un.org/ga/search/>,
6. <http://www.cambodiangenocide.org/>,
7. <http://www.icty.org/>,
8. <http://www.genocide-museum.am/eng/publications.php>.

TREATMENT OF “CULTURAL GENOCIDE” IN INTERNATIONAL CRIMINAL LAW

ABSTRACT

Cultural genocide is one of controversial questions of international criminal law ever since the adoption of the Convention on the Prevention and Punishment of the Crime of Genocide. Cultural genocide represents such acts directed against the very identity of the group, implying any destruction of culture, language, traditions, religion and so forth. It is evident that these acts are as old as humanity itself. However, international criminal law refuses to recognize them as criminal acts. The aim of this paper is to, through review of historical events that could be called cultural genocide, through the presentation of affirmative thoughts on cultural genocide in theory and practice, and finally by providing arguments for the criminalization of cultural genocide, show the necessity of revision of the Genocide Convention by including actions directed against intangible characteristics, that make one group of people special, in the definition of genocide.

It is sure, however, that it is impossible to talk about „an event of genocide against group“, without mentioning, or at least presuming, destruction of cultural identity of the group, along with, or apart of biological destruction. This fact is recognized also by many relevant subjects and experts of international law. There are, therefore, reasons for incrimination of cultural genocide to be highlighted, and it is, furthermore, possible to propose a definition of cultural genocide on international level *de lege ferenda*.

Keywords: cultural genocide, cultural techniques of genocide, specific characteristics of the group, collective memory